

İKİ DEVİR BİR MUALLİM: MAHMUD CELALEDDİN ÖKTEN*

Ahmet Koç | Hatice Öztürk

Prof.Dr., Din Eğitimi | Din Eğitimi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz: Bu makalenin kahramanı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin zor zamanlarını muzdarip bir münevver olarak yaşamış Mahmud Celeleddin Ökten'dir. Onu makalenin kahramanı yapan, açılışından günümüze eğitim sistemimiz içerisinde çok önemli bir yeri olan İmam Hatip Okullarının kuruluşu ve gelişmesindeki başat rolü yanında, hayatının son günlerine kadar öğrenmeye ve öğretmeye devam eden hocalığı ve çok değerli insanlar yetiştiren muallim kimliğidir.

Anahtar kelimeler: Mahmud Celeleddin Ökten, İmam Hatip Okulları, Din Eğitimi, Muallim.

A Two-Term Teacher: Mahmud Celeleddin Ökten

Abstract: Mahmud Celeleddin Ökten's teacher profile has been analyzed who lived both last period of Ottoman Empire and republic period, and played a key role in religious education's institutionalization. Within this project it's aimed to present an example model to today's religious educators and teachers.

Keywords: Mahmud Celeleddin Ökten, İmam Hatip Schools, Religious Education, Teacher.

دورتان ومعلم: محمود جلال الدين أوكتن

ملخص: بطل هذه المقالة، هو جلال الدين أوكتن المفكر الذي عاش في حقبة الإمبراطورية العثمانية والجمهورية الصعبتين عيشة مضطربة أليمة. والذي يجعله بطل هذه المقالة كونه معلما يعلم ويتعلم حتى أواخر عمره، وشخصيته التعليمية التي استمرت بتربية الناس بالإضافة إلى دوره الرئيس لإنشاء و تطوير مدارس الأئمة والخطباء التي كانت لها مكانة هامة للغاية في نظامنا التدريسي.

كلمات مفتاحية: محمود جلال الدين أوكتن، مدارس الأئمة والخطباء، التربية الدينية، المعلم.

*Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda Hatice Öztürk (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Koç) tarafından hazırlanan ve 2015 yılında kabul edilen *Mahmud Celeleddin Ökten ve Muallim Kimliği* adlı Yüksek Lisans Tezinin bazı bölümlerinin gözden geçirilerek ve ilaveler yapılarak makale formatında hazırlanmış halidir.

Günümüz din eğitimi ve öğretiminde doğru şeyler yapabilmek için yaşanmış tecrübeler önemli bir imkândır. Bu bağlamda 'Celal Hoca' karakterini incelemek, Cumhuriyet döneminin erken devirlerinde din eğitiminde yaşanan gelişmeleri, İmam Hatip Okullarının Türk eğitim sistemine giriş serüvenini, bu okulların program ve amaçlarını ve nihayet model bir muallimi çeşitli özellikleriyle tanımak ve bu sahada çalışanlara tanıtmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, bir neslin yetişmesine öncülük etmiş ve bu sahada çığır açmış olan Celal Hoca'ya duyulan vefa borucununun bir gereğidir.

Bu araştırmada bir yandan literatür taraması, diğer yandan Mahmud Celaledin Ökten'in çocuklarından; Ayşe Hümeysra Ökten ve Sadettin Ökten, öğrencilerinden; Orhan Okay, Selahattin Kaya, Emin Işık, Bekir Topaloğlu, İsmail Karaçam, Tayyar Altıkulaç, M. Saim Yeprem, Mehmet Ali Sarı, Kadir Mısıroğlu ve M. Yahya Kutluoğlu ile yüz yüze görüşme yöntemiyle bilgi toplanmıştır.

Yüz yüze yapılan konulu görüşme, yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden şekillenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler büyük ölçüde hatıralara ve hatırlama gücüne dayandığı için buradan kaynaklanabilecek eksikliklerin önüne geçebilmek amacıyla, toplanan bilgiler karşılaştırılmıştır.

I. Hayatı ve Şahsiyeti

Celal Hoca, Trabzon Saçlıhoca mahallesindeki evlerinde, 1882 yılında dünyaya gelmiştir. Baba tarafı, halkın 'emin' kimseler saydığı Gürcüzâdeler soyuna dayandırılmaktadır.¹ Bilinen dört kuşak önceki dedesinden kendisine kadar –kendisi de dahil-

¹ Ayşe Çavdar, *Örselenmiş Osmanlıdan Medeniyet Umuduna*, İstanbul 2013, s. 7; Hüseyin Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celal Hoca*, 9. Bs, Hat Yayınevi, İstanbul 2013, s. 27.

Trabzon Çarşı Camii İmamlığı' bu aile tarafından ifa edilmiştir.² Dedesi Ömer Fevzi Efendi, imamlığının yanı sıra Trabzon ve çevresinde medrese hocalığı ile de tanınmıştır.³

Tekneleri ve dükkânı olan bu ailede baba Salih Zihni Efendi ticaret ile meşgul olmakta ise de daha yirmi dört yaşındayken bir tekne kazasında hayatını kaybetmiştir.⁴ Annesi ise, Akçaabatlı bir aileye mensup, 'hafız' Güller Hanım'dır.⁵

Gündüzleri mahalle mektebine devam eden Celal Hoca bir yandan da annesinden yaptığı hafızlıktan şöyle söz etmiştir: "Mushafı açıp bakmadan, anamın ağzından geceleri yatakta şifahi olarak okuyup okutmasıyla altı ayda hafız oldum."⁶ Kendisinin erken yaşta yaptığı bu hafızlığı nedeniyle küçük yaşlarda hafızlık yapmanın aleyhinde olmuştur.⁷

Dört yaşında babasını, on yaşında annesini kaybederek hem yetim hem öksüz kalan Mahmud Celal, on beş yaşında da tek dayanağı ninesini kaybedince kız kardeşiyle birlikte yalnız kalmıştır.⁸

Bu olumsuzluklara rağmen *Rüşdiye* ve *İdadiye* birincilikle bitirmiştir. Hafızlığının yanı sıra medresede dinî ilimlerde de üstün bir başarı göstermiş ve icazet almıştır. Bu başarısı sebebiyle kendisine "*Molla Celeleddin*" denilmiştir. Bu başarısında hocası Mehmed Bahaeddin Efendi'nin önemli katkıları olmuştur.⁹

² Kemaleddin Nomer, "Celâl Hoca", Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde, s. 69; Çavdar, *age*, s. 7-8'de Celal Hoca'nın, dedesi Ömer Fevzi Efendi, onun babası Hacı Ali Efendi ve onun da babası Mustafa Efendi'ye kadar olan ataları sayılmıştır.

³ Yorulmaz, *age*, s. 28.

⁴ Emin Işık, "Hayatı", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 9; Çavdar, *age*, s. 8.

⁵ Işık, "*agm*", s. 10; Çavdar, *age*, s. 8; 'Anne' tarafının Vakıfkebirli olduğu da belirtilmiştir. Bk. Yorulmaz, *age*, s. 29.

⁶ Yahya Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, İstanbul, s. 311.

⁷ Yorulmaz, *age*, s. 31 (6 numaralı dipnot).

⁸ Nomer, "*agm*", s. 69; Kutluoğlu, *age*, s. 311.

⁹ Işık, "*agm*", s. 11; Yorulmaz, s. 35.

Görüldüğü gibi Celal Hoca hem mektep hem de medrese eğitimi almış, bu vesileyle modern eğitim kurumları yanında geleneksel eğitim kurumlarını da yakından tanıma fırsatı bulmuştur. İleride görüleceği gibi bu ‘çok yönlülük’, hayatı boyunca Celal Hoca’nın önemli özelliklerinden biri olmuştur.

Bu yıllarda Çarşı Camii’nde imamlık yapmaya başlamıştır.¹⁰ Bu kadar genç yaşta imamlık yapması, ona yaşının üzerinde bir olgunluk vermiştir. Celal Hoca’nın bu tecrübesi, yıllar sonra İmam Hatip Kursları için öğrenci kaydederken yaşı büyük olanları öncelemesine ve bu meslek için yaşın biraz büyük olması gerektiği fikrine yol açmıştır.¹¹

Bu imamlığı esnasında, cemaatinden olan¹² Trabzon Valisi (1892-1902) Kadri Bey’in de Celal Hoca üzerinde etkisi olmuştur. Fevkalade bir fitratta yaratıldığı söylenen Vali, adil ve müstebit tavrı yanında; zekâsı, azmi, iradesi ve merhameti ile de adından sıkça söz ettirmiştir.¹³

Celal Hoca gençlik yıllarında bir vecd anında; “*Ya Rabbi! Eğer bana bu kitabın dilinden anlamayı nasip edersen, ölünceye kadar senin dininin dellâli olacağım.*”¹⁴ diye Allah’a bir söz vermiş ve hayatının sonuna kadar bu söze hep sadık kalmıştır.

Celal Hoca’nın dinî ilimlere olan merakı kadar tecrübi ilimlere de ilgi duyduğu ve daima okuduğu kaydedilmiştir. Celal Hoca’nın ele aldığı meselelere derinliğine nüfuz etmesinde, bu yıllarda edindiği çalışma alışkanlığının rolü büyüktür. Bu araştırma merakı, öğrencisi *Emin Işık* tarafından şöyle ifade edilmiştir:

¹⁰ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 311.

¹¹ Zübeyir Koç, “İmam Hatip Okullarının Kuruluşu ve Celal Hoca” Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 81.

¹² Yorulmaz, *age*, s. 39.

¹³ *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1316/1898, s. 240.

¹⁴ Işık, “*age*”, s. 11; Nomer, “*age*”, s. 72.

“Anne ve baba sevgisi nedir hemen hemen hiç tatmamış Celaleddin’in gönlünde sanki bütün bu çeşit sevgiler tek bir sevgi haline gelmişti: Okuma sevgisi... Ne bulursa okuyordu. Her okuduğu ve gördüğü şeyi adeta ezberliyordu.”¹⁵

Bu sevgi uğruna olmalı ki memleketinde saygın bir mesleği olmasına, çevresi tarafından çok sevilmesine ve gideceği yerde bir hamisi olmamasına rağmen Trabzon’da yapacakları tamamlanınca her şeyini bırakıp İstanbul’a gitmiştir. İlk ikametgâh yeri Fatih, her ne kadar şartların gerekliliği gibi görünse de ilerleyen yıllar bu yönelişin tesadüfi olmadığını gösterecektir.¹⁶ Kendi ifadesiyle “*Makarr-ı Hilafet ve Saltanat*” olan bu şehrin hemşehrisi olmaya talip olmuştur.¹⁷

Maddi yokluğun hayatında en belirgin olduğu bu dönemde; mendil arasında aldığı kömürle ısındığını ve günde sadece iki öğün yemek yediğini anlatmıştır. Bu zorluklara ve arkadaşlarının ısrarına rağmen harçlık için cerre çıkmamıştır.¹⁸ İstanbul’a geldiği ilk zamanlarda düzenli bir eğitim alamamış, elverişsiz hayat koşulları hastalanmasına sebep olmuş, kaldığı hanın kirasını ödemekte güçlük çekmiştir. İstanbul’da hayat şartlarının zorlu olması sebebiyle memleketine, Trabzon’a dönmüş ve burada yaklaşık on ay kaldıktan sonra tekrar İstanbul’a gelmiş ve bir daha dönmek üzere yerleşmiştir. İstanbul’a ikinci gelişinde Fatih ve Beyazıt’taki medreselerde bilgilerini geliştirme imkânı bulmuştur.¹⁹

Bilahare *Darülmualimin-i Aliye* giriş sınavını kazanarak

¹⁵ Işık, “*agm*”, s. 11.

¹⁶ S.Ökten, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

¹⁷ Yorulmaz, *age*, s. 22.

¹⁸ Işık, “*agm*”, s. 13.

¹⁹ A.H. Ökten, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” Konulu Görüşme, İstanbul, 09.05.2015.

buraya kayıt yaptırmıştır.²⁰ Bu arada çağın gereği olarak gördüğü *Fransızca* ile birlikte *Matematik* dersleri de almıştır. Örgün eğitimin yanında *Hâfız*, *İbnü'l Fârız* ve *Fuzûli* Divanları onun bireysel okumalarının odak noktasını oluşturmuştur.²¹ Bunlar, edebiyata olduğu kadar kültür kaynaklarına olan ilgisini de göstermektedir.

Celal Hoca, *Hoca Şevket Bey* ile Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatı okumaları da yapmış, bu okumalar beş bin beyite ulaşmıştır. Hatta Celal Hoca'nın bu beş bin beyiti ezbere bildiği söylenmiştir.²²

Celal Hoca, üç yıllık *Darümuallimin-i Aliye*'yi bitirince Rüşdiyede muallim olma imkânı elde etmiştir. Bu zaman Meşrutiyet'in ilanına denk gelmiştir. Bu zamana kadar okul dışında *Arapça* derslerine de devam etmiştir. Bunlarla da yetinmeyerek *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatına* kayıt yaptırmıştır. Darülfünun'un ikinci sınıfında *Manisa Turgutlu Rüşdiyesi*'nde 1909'da ilk olarak devlet hizmetine girmiştir. Türkçe ve Arapça dersleri verdiği bu okuldan altı ay sonra ayrılmış, İstanbul'a dönmüştür.²³

İstanbul'a döndüğünde Fatih Dersiamlarından eski *Ayan Meclisi Reisi Mustafa Asım Efendi*'den akşamları *İlm-i Kelam* okumuştur. Bunun yanında yine Fatih Dersiamlarından eski *Fetva Emini Muğlalı Ali Rıza Efendi*'den *Fıkıh ve Usul-ü Fıkıh* okumuştur.²⁴ Bunlardan başka hususi olarak *Ali Fehmi Efendi*'den *Arap Edebiyatı* okumuştur.²⁵

Darülfünun'da Felsefe ve İlm-i Kelam derslerine *İzmirli İsmail*

²⁰ Nomer, "agm", s. 69.

²¹ Işık, "agm", s. 13.

²² Selahaddin Kaya, "Hocadan Fikirler ve Hatıralar", Başgil ve dğr, *age* içinde. s. 27.

²³ Işık, "agm", s. 14-16.

²⁴ Işık, "agm", s. 16; Nomer, "agm", s. 69.

²⁵ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 311.

Hakkı Bey girmiştir. Celal Hoca ‘Üstad-ı Azimüşşanım’ diye bahsettiği bu hocasının Kelam görüşlerinden etkilenmiştir.²⁶ Hocası gibi kendisinin de *Arapça ve Farsça* yanında *Fransızca* bilmesi, onun Batı ile olan temasını sağlayan önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Yine hocası gibi hem medrese, hem de mektep eğitimi almış olması²⁷ onda Doğu ile Batıyı sentezleyen bir düşünce ufkuna imkân sağlamıştır.

Darulfünun hocalarından *Babanzade Ahmed Naim Bey* de onun üzerinde etkili olan kişilerden biridir.²⁸ Onun için ‘sahabeden biri’ dediği ve güçlü bir dost oldukları ifade edilmiştir.²⁹

Celal Hoca’nın üzerinde etkili olan isimlerden birisi de *Mehmed Akif Ersoy*’dur. Celal Hoca, Darulfünun’da *Edebiyat* derslerinde, İttihad ve Terakki İlmiye Mahfeli’nde ise *Arap Edebiyatı* dersinde Akif’in talebesi olmuş ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Sultani’deki hocalığı esnasında da yine Akif’in takdirlerini almıştır. Takdire konu olan da Arapça’yı doğru okutması, tercümelere de Türkçe’yi ihmal etmeden talebelere öğretmesidir.³⁰ Bu iltifat ve tebrikler teşvik edici olduğu kadar, Celal Hoca’nın uyguladığı yöntemde kararlı olmasına da destek olmuştur.

Onda hayranlık uyandıran bir başka isim de *Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi*’dir. Celal Hoca, onun ilminden ve siyasetteki cesaretinden etkilenmiştir. *Küçük Hüseyin Efendi* ile de tanıştıkları, ancak bunun mahiyetinin bilinmediği de

²⁶ İsmail Karaçam, *Kur’an Kursundan İlahiyat’a Din Hizmetinde Bir Ömür-Hatıralar*, İstanbul, 2009, s. 143.

²⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1966, s. 454; Celalettin İzmirli, *İsmail Hakkı İzmirli*, 1946, s. 4.

²⁸ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 311.

²⁹ İsmail Kara, *Aramakla Bulunmaz*, İstanbul, 2006, s. 12-13.

³⁰ Işık, “*agm*”, s. 17-18; Nomer, “*agm*”, s. 70.

söylenmektedir.³¹

Darulfünun'u bitirdiği yıl dönemin *Milli Eğitim Bakanı Emrullah Efendi*, Celal Hoca'nın Felsefe tahsili için Avrupa'ya gönderilmesine karar vermişse de bakanın görevden ayrılmasıyla bu karar uygulanamamıştır.³²

Celal Hoca'nın yakın ilişki içerisinde olduğu bu hocalarının, devrin belli başlı fikir akımlarından '*İslamcılık*' etrafında oldukları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bu ana fikir içinde bazı gruplar da vardır. Bu anlamda mesela Ahmed Naim Bey, 'gelenekçi-muhafazakâr'; İsmail Hakkı İzmirli, 'modernist' ve medrese ile mektebi sentezleyici; Mustafa Sabri Efendi ise 'modernizm karşıtı' olarak tanımlanmıştır.³³

Celal Hoca'nın şahsiyetinde, mücadelesinde ve görüşlerinde şüphesiz bütün bu olayların ve şahısların etkileri olmuştur. Hoca'nın bundan sonraki hayatı ve şahsiyetiyle ilgili değerlendirmelere aşağıdaki başlıklar altında devam edilecektir.

II. Muallim Kimliği

Celal Hoca'nın Darulfünun'dan mezun olduktan sonraki muallimliği 29 Ocak 1912 yılında *İstanbul Sultanisi*'nde başlamıştır. Bu okuldaki göreviyle birlikte İstanbul'daki meşhur Arapça hocaları arasında sayılmıştır. Bu şöhretin kaynağı, Sultanisi'deki bir başka Arapça hocasının onun hakkındaki şu sözlerinde görülebilir: "*Biz de Arapça okutuyoruz. Fakat bu işi alelade bir vazife olarak yapıyoruz. Celal Hoca ise bu işi aşk ile yapıyor.*"³⁴

İstanbul Sultanisi'ndeki muallimliğinin üzerinden dokuz ay

³¹ Meriç, *age*, s. 59.

³² Mustafa Özdamar, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C. 10, İstanbul, 1996, s. 123.

³³ Ülken, *age*, s. 443.

³⁴ Kaya, "*agm*", s. 30-31.

geçtikten sonra, bu görevine ek olarak Daruşşafaka'da da *Arapça* dersleri vermeye başlamıştır. Bu sıralarda ülkenin içinde bulunduğu *Balkan Savaşları* dolayısıyla yılın sadece üç ayında maaş alabilmiştir.³⁵ Birinci Dünya Savaşı sırasında 'muallim' olan Celal Hoca '*İlmiye*'den olduğu için askere de alınmamıştır.³⁶

Mütareke yıllarında kayınpederinin yerine *Vasat Atik Ali Paşa Camii*'nde on yıl kadar imamlık görevinde de bulunmuş olan Celal Hoca, 1925 yılında İstanbul İmam Hatip Mektebi Arapça muallimliğine tayin edilmiştir. Aynı yıl 4 yıllık ortaokul düzeyinde olan İmam Hatip Mekteplerinin birkaç yıllık ilave ile lise düzeyine çıkarılması ve böylece buradan mezun olanların Darülfünûn İlahiyat Fakültesine girebilmelerine imkân sağlanması için İstanbul İmam Hatip Mektebi müdürü ile öğretmenleri tarafından bir rapor hazırlanmış, bu raporda imzası bulunan müdür ve Celal Hoca'nın da içinde bulunduğu 15 hocanın görevine son verilmiştir. Bunun nedeni, zamanın İstanbul Milli Eğitim Müdürü Nail Rüştü Bey'in İmam Hatip Mektebi Müdürü Hilmi Efendi'ye hitaben yazdığı şu ifadelerden anlaşılmaktadır: "*Tevhid-i Tedrisat Kanununu, medreselerin ilgasına matuf bir darbe-i zalimane telakki eylemiş ve buna dair takdim ettiğiniz mazbatayı aşağılayıcı bir lisanla yazmış olduğunuzdan siz, muallimlerden filan filanlar ki cem'an 16 kişi vazifenizden azledildiğiniz cihetle hemen mektebi terk etmeniz Vekâlet-i Celileden telakki edilen emir iktizasıdır.*"³⁷

Bu olaydan iki ay kadar sonra, Celal Hoca suçsuz bulunmuş ve yeniden İstanbul Sultanisi'ne Arapça Muallimi olarak tayin edilmiştir. Burada üç yıl daha devam ettiği *Arapça* muallimliği, Arapça derslerinin kaldırılması ile son bulmuştur. Dört ay sonra

³⁵ Yorulmaz, *age*, s. 87.

³⁶ S.Ökten, "*Mahmud Celeleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

³⁷ Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul 1991, s. 198-202.

Adana Erkek Muallim Mektebi *Din Dersi* muallimliğine tayin edilmişse de Adana'ya gitmemiştir.³⁸

Bundan sonra yeni görev yeri için dokuz ay beklemek durumunda kalmış ve nihayet 1 Eylül 1930'da *Üsküdar Orta Mekteb'i*nde *Türkçe* muallimliğine tayin edilmiştir.³⁹ Daha sonra tayinini bulunduğu yakaya aldırarak dört yıl boyunca ortaokullarda *Türkçe* dersleri vermiştir. Ekim 1934'ten itibaren beş yıl *Kabataş Lisesi*'nde *Yurt Bilgisi* dersleri vermiştir. Daha sonra *Gelenbevi Ortaokulu*'nda üç yıla yakın bulunmuştur. 16 Aralık 1942'de başlayan *Vefa Lisesi*'ndeki *Edebiyat* ve *Felsefe* muallimliği ise emekli olduğu yıl olan 1947'nin 1 Ağustos'una kadar devam etmiştir. Böylece Celal Hoca, *Arapça* muallimliği ile başladığı mesleğinden *Edebiyat* muallimi olarak emekli olmuştur.⁴⁰

Emeklilikle birlikte, bir ihtiyaç olarak gördüğü kitap çalışmalarına başlamıştır. Fakat bunların tamamlanması ve gün yüzüne çıkması mümkün olmamıştır. Bu çalışmaları; *İlm-i Ahlâk*, *İlm-i Kelam* ve *Usul-ü Fıkıh* alanındadır.⁴¹ Celal Hoca'nın bu konulara ilişkin görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

İlm-i Ahlâk: Celal Hoca'ya göre ahlâkın tarif ve kapsamı Hz Muhammed'in (a.s) ahlâkı ve dolayısıyla Kur'an'da özellikleri sayılan İslam ahlâkıdır. Bu durumda yapılacak iş, bu ahlâkın esaslarının ortaya çıkarılması ve batı ahlâk yöntemleri ile derlenerek uygulama alanına konulmasıdır.⁴²

Yeni İlm-i Kelâm: Celal Hoca, eski kelam ilminin yeterli olmadığını, Aristo felsefesine tepki olarak doğan *İlm-i Kelam*'ın

³⁸ Işık, "agm", s. 19.

³⁹ Yorulmaz, s. 107.

⁴⁰ Bu bilgi, Mahmud Celaleddin Ökten'in İstanbul İmam Hatip Okulu'nda bulunan şahsi dosyasındaki görev çizelgesini gösteren belgeden alınmıştır.

⁴¹ Kaya, "agm", s. 33-36.

⁴² Nurettin Topçu, "İlmî ve Ahlâkî Şahsiyeti", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 44.

da tekâmül ettirilmesi gerektiğine inanmıştır. Bunun için yine İslam esaslarına dayanmakla birlikte Yeni Felsefeden yararlanarak Yeni İlm-i Kelam geliştirilmesini önermiştir.⁴³ Bu noktada Gazali gibi zamanının felsefesinden İslam'a uygun olanları kabul edip uymayanları da çürütmek gerektiğini savunmuştur. Oluşturulacak bu anlayış sayesinde İslam'da bir kalkınmanın olacağını düşünmüştür.⁴⁴ Ona göre Avrupa'nın felsefesiyle mümtaziç bir İlm-i Kelam olursa Avrupa'nın ilimde geldiği nokta yakalanmış olacaktır.⁴⁵

*Usûl-ü Fıkıh: Celal Hoca'ya göre, 'İslam'ın hukuku olan usul-ü fıkıh sayesinde Müslümanlar dünyaya müteallik ahvali, dine uygun şekilde tanzim edebilirler. Dünya umuruna ait kaideler ve kanunlar yapılırken, cemiyetin ihtiyaçlarını göz önünde tutmak lazımdır. Bunun için de sosyoloji bilmek şarttır. Esasen fıkıhta hacetler esas alınmaktadır. Diğer taraftan hacetler zaruret menzilesindedir. Hacetleri göz önünde tutacak bir usul-ü fıkıh âlimi XX. Asrın ihtiyaçları ile zaruretlerini birlikte ele alarak İslam âlemini idareye muktedir bir İslam fıkını tesis edebilir.*⁴⁶

Celal Hoca'nın din eğitimi sahasındaki aktif rolü, emekliliğinden sonra, 1940'lı yılların sonlarına doğru daha net bir biçimde hissedilir. Bu yıllarda Türkiye'de dinî hayat oldukça sancılıdır. 1930'dan itibaren din görevlisi yetiştirecek devlet okullarının kapanması ve din derslerinin örgün eğitim kurumlarından tamamen çıkarılması, 15-20 yıl içinde memlekette bir ahlak buhranına neden olmuş,⁴⁷ Sivas milletvekili *Taki Efendi*'nin 13.05.1326 (1920) tarihinde Meclise sunduğu takririnde ifade ettiği şu öngörüsü aynıyla tahakkuk

⁴³ Topçu, "agm", s. 42.

⁴⁴ Kaya, "agm", s. 34; Topçu, "agm", s. 42

⁴⁵ Okay, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 06.06.2014.

⁴⁶ Topçu, "agm", s. 42.

⁴⁷ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, C. 5, s. 1702.

etmiştir:

“...Ulemâ-i dîne halef yetiştirilmemesinin çaresine bakılmazsa 15-20 sene sonra imamet, hitabet edecek, halkın mesâil-i diniyesini öğretecek kimse kalmayacak. Allah korusun memleketimizi cehil ve dalâl kaplayacak, din-i mübinimiz yerine, misyonerlerin, Cizvitlerin milyonlar sarfına hacet kalmaksızın maksatları kaim olacaktır...”⁴⁸

1924-1949 yılları arasındaki gelişmeler sonunda ortaya çıkan durumu, zamanın Diyanet İşleri Başkanı *Ahmet Hamdi Akseki*'nin (v.1951) vefatından yaklaşık bir ay önce Aralık 1950'de yazdığı meşhur raporda görmek mümkündür. Raporun konuyla ilgili bölümleri şöyledir:

“...Millî Eğitim Bakanlığı'nun, Tevhid-i Tedrisat'la taahhüt eylediği vazifeyi yapmamış, yapamamış ve Diyanet İşleri Başkanlığını yakinen ilgilendiren dinî vazifelerde istihdam edecek hiçbir eleman vermemiş olması, Başkanlığın da bu güne kadar din adamları yetiştirecek mesleki bir müesseseye sahip bulunmaması yüzünden bugün memleketin birçok yerlerinde hakiki ve münevver din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunamamaktadır. Hatta bazı köylerimizde, ölenlerin teçhiz ve tekfini ile ebedi istirahatlarına tevdi gibi en basit dinî bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunamamakta ve cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri işitilmekte ve görülmektedir...

... Diğer cihetten bugün birtakım batıl akide ve yalancı tarikatların sinsî sinsî ve fakat sistemli denecek surette memleketin hemen her köşesinde yayılmakta ve üremekte olduğu bir vakıadır...

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.1 (13.5.1336), s. 285'den naklen Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul, 1999, s. 10.

... Sonra kökleri dışarıda olan dinî, ictimai, siyasi bir takım yabancı akide ve mezheplere mensup kimselerin muhtelif şekiller ve vasıtalarla yaptıkları propagandalar ve yayınladıkları eserler de halk üzerinde çok kötü tesirler yapmaktadır...

Yirmi altı seneden beri (1924-1950) çocuklarımız hakiki bir din ve ahlak terbiyesinden mahrum olarak ve içi bomboş ve herhangi menfi bir tesiri kabule müsait bir halde yetişmektedir...⁴⁹ ... Buhranın sebebi, maneviyata vurulan darbedir. Şu halde buhranın tek çaresi de maneviyata layık olduğu ehemmiyeti vermektir.”⁵⁰

Bu dönemde özellikle dinî yönden zayıf olan çevrelerde yetişen gençlerin, büyük bir manevi boşluk içinde birtakım zararlı cereyanlara kapılması halkta ciddi endişelere yol açmıştır. Toplumunu huzursuz eden bu gelişmelerden sonra tartışılmaya başlanan ahlak buhranı, II. Maarif Şûrâsı'nda da (15-21 Şubat 1943) gündeme alınmıştır. Şûrâ'nın açılışını yapan dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu şunları söylemiştir:

“Son yıllara kadar ahlâkın ve bilginin sınırları, ahlâkın ve bilginin yönleri, sadece fertler arasında ayrı ayrı çiziliyor ve böylece bu yüksek konular daha ziyade ‘ben’cilerin tesiri altında kalıyordu. Çünkü her hoca emri altında bulunan vatan çocuklarına yalnız kendi bilgisini, kendi ahlâkını aşıyor ve yine böylece milletimiz, birlik ahenginin yaratacağı kuvvet ve kudreti tam elde tutamıyordu. Nihayet bu cihet anlaşıldı. Fertlerin cemiyet, cemiyetin de fertler için olduğu bilinmeye başladı. Bir cemiyette fertlerin bilgi ve ahlâkları birbirine ne kadar yakın olursa, birbirine ne kadar çok benzerse, o cemiyetin o kadar çok mesut ve o kadar çok kuvvetli olacağı öğrenildi... İlk ictimaini 17

⁴⁹ Ahmet Hamdi Akseki, “Din Tedrisatı ve Din Müesseseleri Hakkında Rapor”, *Sebilürreşad*, C. 5, S. 102 (Mayıs 1951), s. 19, 20.

⁵⁰ Akseki, “Din Tedrisatı ve Din Müesseseleri Hakkında Rapor”, *Sebilürreşad*, C. 5, S. 103 (Mayıs 1951), s. 36.

Temmuz 1939 da yapmış olan heyetiniz bu defa milli kültürümüzün ahlâk, dil ve tarih alanlarını tetkik edecektir... Ahlâk kaidelerinde çok darlığın kısırlığa, çok genişliğin de çözüntüye götüreceğini hiçbir zaman unutmamalıdır... Fertlerin huzur ve neşesini cemiyetin huzur ve neşesinde aramak çok ve pek çok lâzımdır kanaatindeyim...”⁵¹

Zamanın Milli Eğitim Bakanı *Hasan Ali Yücel*'in kapanış konuşmasında ifade ettiği şu sözler Şûrâ'nın geldiği noktayı ve temel ilkeleri vermektedir:

“... Ahlâk davamız tam incelenmiş olmak bakımından belki eksik. Fakat ülkü ve ilkelerini ortaya koymak ve onları belirtmek bakımından bugün tamamı çizilebilir bir çehre halinde verilmiş bulunuyor... Fakat koyduğumuz ülküler ve ilkeler değişmez naslar olarak alınmamalıdır... Gerek dil gerek ahlâk gerek tarih meselelerinde her üçüne şamil olmak üzere üç vasfın beraber yürümüş olmasında gösterilen esaslı bir birlik noktası vardır. O üç vasıf, milliyetçi olmak, inkılâpçı olmak, lâik olmak. Hangi meseleyi alırsak alalım şimdiye kadar büyüklerimiz olsun, biz olalım bu üç esas daima bizim ayırıcı vasıflarımız olmuştur...”⁵² Bu Şûrâ'da ahlâk ilkeleri ile ilgili alınan kararlar⁵³ memlekette ciddi bir maneviyat sancısı çekildiğini ve resmi düzeyde de artık bu meseleye bir çözüm arayışı başladığını göstermesi bakımından önemlidir.

“1946 yılında iç politikadaki gelişmeler ve çok partili hayata geçişle birlikte, vatandaşlar dileklerini hükümete ve Meclise doğrudan aksettirince, halkın devletten tamamen koptuğu, öğretmen, idareci vb. gibi halkı eğitmek, halka yeni ve modern anlayışlar konusunda rehber olmak durumunda bulunan

⁵¹ Milli Eğitim Bakanlığı, *II. Maarif Şûrası (15-21 Şubat 1943)*, İstanbul 1991, s. 3-4.

⁵² MEB, *II. Maarif Şûrası*, s. 266-267.

⁵³ MEB, *II. Maarif Şûrası*, s. 101 vd.

görevlilerin tesir sahalarının çok daraldığı, adeta idare edenler ve edilenler gibi iki ayrı sınıfın teşekkül ettiği ve halkın kendi kendine yetişmiş veya muayyen gayeli bazı zümrelerce yetiştirilmiş din adamlarının kontrolü altına girmiş olduğu belli oldu. Dinin iyi yetişmemiş, hele o günün toplum şartlarına, ihtiyaçlarına göre eğitilmemiş, kendi kendine türeyen prototip din adamı eline düşmüş olması acil tedbirlerin alınmasını gerekli kılıyordu.”⁵⁴

Ayrıca Dünya savaşlarından sonra, birçok ülkede baş gösteren ahlaki çöküntü ve Avrupa’yı tehdit eden komünizm tehlikesi, devleti yönetmeye talip olanları da yeni arayışlara yöneltmiştir. “Yeni kurulan partilerin programlarına din eğitimi ve öğretimi ile ilgili maddeler koymaları, dindar halkın umutla onlara meyletmesi, artık her siyasi görüşün ve kuruluşun bu konu ile bir biçimde ilgilenmesini adet haline getirmiş, olumlu çalışmalarla, istismarcılık şüpheleri ayırt edilemez biçimde birbirine karışmıştır. Siyasi hayatta, üniversite, basın mensupları, halk, herkes birbirini başka bir görüşle değerlendirme alışkanlığı edinmiş, *ilericilik*, *gericilik*, *yobazlık*, *mukaddesatçılık*, *lâiklik*, hatta *milliyetçilik* ve *Atatürkçülük* kullanan kişilere göre değişik anlamlar ifade eden kavramlar haline gelmiştir.” Bu gelişmelerden sonra, dinle olumlu yönden ilgilenmemiş olan devlet, onunla olumsuz yönden ilgilenmek zorunda kalmıştır.⁵⁵

Bu şartlar altında din eğitimi ve öğretimi konusu 1946 yılında Meclise getirildiğinde dönemin Başbakanı *Recep Peker*, modern insanın ilmî ve insanî düşüncelerde mesafe almış milletlerin ahlâkını örnek alması gerektiğini söylemiş, *komünizme karşı din eğitimi*, *zehiri en az onun kadar öldürücü olan başka bir zehirle*

⁵⁴ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara, 1966, s. 28.

⁵⁵ Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1980, s. 50.

*tedaviye benzetmiştir. Başbakanı göre, bugünün Türkiyesi medeni-lâik telakkinin müstesna bir numunesidir. Vatandaşın duası ve ibadeti, başka bütün lâik ülkelerden ziyade devletin himayesi altındadır.*⁵⁶

Aynı oturumda Milli Eğitim bütçesi müzakere edilirken söz alan İstanbul milletvekili ve eski Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla *Hamdullah Suphi Tanrıöver* de şunları söylemiştir:

*“...Bir ihtilâlle iktidar mevkiine gelenler, bir müddet maziyi kötüleyebilirler. Fakat bu ne kadar sürer? Fransa Cumhuriyeti de lâik cumhuriyettir. Fakat dine ait bütün müesseseleri halk yaşatmaktadır. Ona imkân verilmiştir... Bugün fertler ve milletler dinlerini kendi seviyelerine yükseltiyorlar. Türk milletinin çocuklarına bunu telkin etmemiz vazifelerimiz arasına girmelidir.”*⁵⁷

Bütün bu yorumlar, lâikliğin o günlerde ülke gerçeklerine uygun yorumlanmadığını ve dinin ve din eğitiminin önünde bir engel olarak uygulandığını göstermektedir. Ancak halk realitede yaşamakta ve din eğitimi ihtiyacını şiddetle dile getirmektedir.

Nihayet 10 Şubat 1948 tarihinde toplanan *Cumhuriyet Halk Partisi* meclis gurubunda Başbakan *Hasan Saka*'nın teklifi üzerine “*İlkokullarda tahsil gören çocuklara din dersleri verilmesi ve ayrıca imam ve hatip gibi din adamları yetiştirmek amacıyla meslek okulları açılması konularını inceleyip prensip kararına bağlamak için*” bir komisyon kurulmuş bu komisyonun hazırladığı rapor⁵⁸ Parti Meclisinde değerlendirildikten sonra raporda yer alan tekliflerden sadece ‘*din hizmetlerini göreceklemanların yetiştirilmesi amacıyla İmam Hatip Kursları'nın*

⁵⁶ TBMM. *Tutanak Dergisi*, Ankara 1946, C. 3, s. 444.

⁵⁷ TBMM. *Tutanak Dergisi*, Ankara 1946, C. 3, s. 437.

⁵⁸ Bu Rapor'un tamamı için bk, *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, C. 2, S. 96, 1948, s. 9-11.

açılması' kabul edilmiş, diğer teklifler benimsenmemiştir.⁵⁹

1930-1946 yılları arasında yaşanan boşluk döneminin bu acı tecrübeleriyle 1946'dan itibaren din eğitimi ve öğretimi yeniden ele alınmış ve ülkenin en çok konuşulan meselesi haline gelmiştir. İlkokullara *program dışı* ve *isteğe bağlı* da olsa *din dersleri* konulması, *Ankara İlahiyat Fakültesi*'nin açılması, *imam-hatip yetiştirecek kurumların açılmasının benimsenmesi* gibi hususlar problemi temelden çözecek gelişmeler olmasa da sonraki yıllar için açılım getirecek adımlar olmuştur.⁶⁰

Bu çerçevede 15 Ocak 1949'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı *İmam Hatip Kursları* açılmıştır.⁶¹ 10 ay süreli olup⁶² 10 ilde açılan bu kurslardan İstanbul'dakinin müdürü Celal Hoca olmuştur. O, ihtiyacın bu kurslarla karşılanamayacağına dair kanaatini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bu on aylık kursta talebelere ancak ezan okuması öğretilir, bu süre zarfında imam, müezzin yetişmez."*⁶³

Bu yetersizlik karşısında Celal Hoca hayalindeki İmam Hatip Okulları programını hazırlamaya başlar. Bu programı hazırlarken yakın dostları ile de istişareler yapar.⁶⁴ Sonunda

⁵⁹ Tahsin Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, İstanbul, 1984, s. 99-100.

⁶⁰ Ahmet Koç, "Türkiye'de Din Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 7, İstanbul, 2000, s. 277-334.

⁶¹ İmam-Hatip Kursları, *Selamet Mecmuası*, C. 3, S. 56, İstanbul, 25 Haziran 1948, s. 13.

⁶² Ahmet Hamdi Akseki, "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Bir Rapor," *Sebülürreşad*, C. 5, S. 105, s. 68; Bu kursların süresinin 5 ay olduğunu söyleyen bir yazı için bk. Metin Toker, "Dünyanın En İhtiyar Talebesi İstanbul'da", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1949. Bu yazıda verilen bilgiler arasında Celal Hoca'nın bu kursta *Akaid*, *Ahlak* ve *Hutbe* derslerini okuttuğu görülmektedir.

⁶³ Nevin Meriç, *Dindar Bir Doktor Hanım*, İstanbul 2011, s. 73. İmam-Hatip Kursu, Sıbyan Mektebi binasında açılmıştır. Tahsin Banguoğlu burayı teftişe geldiğinde lisede Ulum-u Diniye dersinden hocası Celal Hoca ile karşılaşır. Banguoğlu bu karşılaşmada hocasının elini öptüğünü ve hocasının kendisini kürsüye davet ettiğinde; *"Hocam ben sizin yine talebenizim!"* diyerek sıraya oturduğunu anlatır. (Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, s. 101).

⁶⁴ S. Ökten, *"Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme*, 27.05.2015.

detayları ile hazırlanan programı Milli Eğitim Bakanlığı'na götürür.⁶⁵ Ankara'da dönemin Milli Eğitim Bakanı *Tevfik İleri* ile görüşür.⁶⁶ Tevfik İleri bu görüşmeler esnasında Celal Hoca'ya çok hürmetkâr davranmış ve onun ilminden ve fikirlerinden istifade etmeye çalışmıştır.⁶⁷ Bakan ile üç defa yapılan görüşme sonrasında konu Talim Terbiye Kurulu'na havale edilir.⁶⁸ Celal Hoca'nın, İmam Hatip Programını Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye sunma imkânı bulmuş olması ve bu hususta ilgi görmesi o günkü yönetici kadronun hiç değilse bir bölümünün din eğitimi konusunda Hoca'yla aynı kaygıyı paylaştığını göstermektedir.

İmam Hatip Programının görüşmeleri sırasında en çok tartışılan konular, eğitim süresinin yedi yıl olması ve Arapça derslerinin varlığı olmuştur. Müzakereler neticesinde oturuma başkanlık eden Bakan Tevfik İleri, ellerini masaya vurarak, programın kabulünü ilan etmiş ve konunun ayrıntılarının görüşülmesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.⁶⁹

Komisyon, Talim Terbiye Kurulu ile Diyanet İşleri Başkanlığı üyelerinden oluşturulmuştur. Talim Terbiye Kurulu üyeleri Arapça ve Kur'an derslerinin transkripsiyonlu olmasını aksi halde inkılâplara aykırı olacağını ifade etmişlerdir. Yine aynı kurulun bazı üyeleri İlm-i Kelam'ı ilk defa duyduğunu, Siyer'in

⁶⁵ Okay, *age*, s. 67; İsmail Kara, *Muallimliğe Adanan Bir Ömür Mahmud Bayram Hoca*, İstanbul, 2012, s. 20.

⁶⁶ Okay, *age*, s. 67.

⁶⁷ Okay, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 06.06.2014.

⁶⁸ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 313.

⁶⁹ Kutluoğlu, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 10.06.2014; Tayyar Altıkulaç, *Asım'ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif'ten Celal Hocaya Paneli*, İstanbul, 05.11.2013. Celal Hoca bunu talebelerine, Tevfik İleri'nin yaptığı gibi ellerini masaya vurarak nasıl aktarmışsa Celal Hoca'nın talebesi Altıkulaç'ta panelde aynı şekilde aktarmıştır.

ne demek olduğunu bilmediğini ifade etmişlerdir.⁷⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı üyeleri de programdaki Felsefe grubu dersleri ile diğer tecrübi ilimlerin çıkarılmasını teklif etmişlerdir. Celal Hoca sonraki zamanlarda çevresindekilere, bu durumlara çok üzülüğünü⁷¹ ve komisyonda bulunan Talim Terbiye Kurulu ve Diyanet temsilcilerini ikna etmek için çok uğraştığını anlatmıştır. Bu bağlamda Talim Terbiye Kurulu üyeleri ile önce felsefi bahisler üzerine konuştuklarını daha sonra din eğitiminin lüzumunu ve dini öğrenme ve yaşamanın fitratta var olan bir ihtiyaç olduğunu çeşitli delillerle izah ettiğini belirtmiştir.⁷²

Hem bakan hem de komisyon üyeleri ile olan görüşmelerinde ve programın kabulünde, Celal Hoca'nın ikna kabiliyetinin rolü büyük olmuştur. Hitabetiyle olduğu kadar malumatının genişliği ile de muhataplarını etkisi altına almıştır.⁷³ Celal Hoca'nın komisyona yaptığı konuşmalardan kısa bir bölüm şöyledir: *“Asrımızın ilmî anlayışında artık toplum bireyleri ilimsiz din, dinsiz ilim olmayacağı kanaatine varmışlardır. Ama bu seviyeye, önce kendine hitap edecek, her iki yönü bilen, halkın sosyal ve kültürel seviyesine göre hatt-ı harekâtını ayarlayabilen din adamlarıyla ulaşılabilir. Tek taraflı bir hareket tarzını benimseyen bir zihniyete sahip din adamı tipi, toplum problemlerini çözmekten çok, kendisi problem olur.”*⁷⁴

Ali Ulvi Kurucu, hatıralarında İmam Hatip Okullarının açılması için Celal Hoca'nın Ankara'da yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

⁷⁰ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 313; İsmail Kara (hızl), *Muallimliğe Adanan Bir Ömür Mahmud Bayram Hoca*, s. 12'de Ankara süreci Mahmud Bayram Hoca'nın ağzından aktarılmıştır.

⁷¹ Okay, *age*, s. 68.

⁷² Kaya, “*Mahmud Celaleddin Ökten*”, *Konulu Görüşme*, İstanbul, 21.06.2014.

⁷³ Kutluoğlu, *Topal Hoca*, s. 98.

⁷⁴ Karaçam, *age*, s. 142.

“Celâl Hoca merhum, hak yolunda mücadelecî, azimli, kararlı bir insandı. İmam Hatip Okulları'nın Türkiye'de ilk açılışı onun azmi ve ısrarı sayesinde, lütf-i İlahî'nin tecellisi ile olmuştur, dersek mübalağa etmiş olmayız.

Bu bahsi fakir, kendisinden, muhtelif zamanlarda dinlediğim şekilde, tarihe emanet etmek isterim. Esasen bu hadiseye ve safhalarına şahit olmuş bulunan herkesin, bildiğini yazması da vicdanî, dinî ve tarihî bir borç hükmündedir...

İşte Celal Hocamızın Ankara'da Tâlim Terbiye Kurulu'ndan İmam hatip Okullarının açılmasına dair izin alışının, Hoca'nın ağzından dinleyip de bugün hatırlayabildiğim hikâyesi”:

“Memleketimizde 1940'lı yıllarda, halkın ağzında dolaşan bir söz vardı: ‘Cenazelerimizi yıkayacak imam kalmayacak!’ Bu söylentide doğruluk payı vardı. Bazı köylerde imam olmadığı ve ölenlerin yıkanıp gömülmesi için yakın köylerden imam gelmesinin beklendiği bilinen bir şeydi. Zaman geçtikçe, bu halin daha kötüleceği de belli idi... Hâlbuki asıl tehlike bu değildi... Cenazenin üzerine bir teneke su atarsın yahut bir havuza, bir göle batırırsın yıkarsın... Avam: ‘Cenazemizi yıkayacak hoca kalmadı.’ der; hocalığı, cenaze namazından ibaret bilir... Fakat asıl tehlike şu idi ki:

Milletin imanını yıkayacak, ruhunu yıkayacak, aklını yıkayacak hoca kalmamıştı; kalmayacaktı... Memleketin imanını yıkayan, koruyan, Mustafa Sabri Efendiler, Hamdi Efendiler, Naim Beyler, Akif Beyler, Ferid Beyler, İzmirli İsmail Hakkı Beyler gitmişti... Memleketin imanı gidiyordu. Memleket, sade cehaletin değil, küfrün istilâsına giriyor; küfrün silindiri altında eziliyor, eriyordu...

Ne yapıp edip, küfrün kalesinde bir delik açmak için, bir İmam Hatip Okulu'nun açılmasına arkadaşlarla karar verdik... Elimde baston, rahatsız halimle trene bindim Ankara'ya gittim. O günün Maarif Vekili olan Tevfik İleri merhum, talebelerimden

idi. Terbiyeli bir talebe idi. Beni unutmamıştı... Daha önce de onun tavassutu ile Başbakan Adnan Menderes'in oğullarına Kur'ân-ı Kerîm okutmak, dinî bilgiler öğretmek için beni tâyin etmişlerdi. O işin de tek âmili Tefvik İleri idi.

Adnan Bey'in oğullarının İstanbul'da olduğu günlerde, Hâriciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun evine gider, çocuklara ders verirdim. Bunu herkes de bilmez.

Tefvik İleri ile daha önce konuşmuştum, "*Hocam Ankara'ya gelin. Ümit ederim ki, inşaallah bu İmam Hatip kararını çıkarırsınız.*" demişti.

Ankara'da bir otelde kaldım. Günler geçiyor, Tefvik İleri'nin verdiği emirler, Tâlim Terbiye Daire'sinden bir türlü çıkmıyor. Bekle bekle bir ses yok... Tefvik İleri'nin talebem olması, gelin demesi, bana güç vermişti. Fakat işin bu kadar zor olacağı, Masonların, Dönmelerin bakanı dahi dinlemeyecekleri hesapta yoktu. Bir ay uzayacağını ise hiç beklemiyordum...

Müdür: "*Mevzuat, kanunlar müsaade etmiyor. Bunun için Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun değişmesi lâzımdır. Bu kanun ile İmam Hatip Mektepleri kapatılmış; o günden bu güne, buna dair bir kanun da çıkmamış... Karar, bizim salâhiyetimizin dışındadır. Parlamento'dan bir kanun çıkması lâzım. Biz böyle bir izin veremeyiz*" diyor, direniyordu.

Müdür olacak adam, sarı bir herif... Yılan gibi bakışları var... Beni çok soğuk karşılıyor. Diyebilse, bana: '*Hoca defol git!*' diyecek... Demedi ama bakışları öyle... Bir ay boyunca, her gittiğimde, bu Dönme, beni: '*Yine mi geldin Hoca! Boşuna yorulma!*' diyen bakışlarla karşılıyor.

Bir ay Ankara'da süründüm. Çamaşırım kalmadı. Param bitti. Akşamları, otelden aldığım çayla, odamda ekmeği çaya batırıp yemek zorunda kaldım. Artık uykularım kaçıyordu. Hatta bir gece kaşınmaya başladım. '*Eyvah, bitlendim mi acaba?*' diye korktum, gözlüğümü takıp bakındım... Çünkü temiz çamaşırım

kalmamıştı. Girişken bir kimse değilim. Davet eden kimse de yok. Ancak Tâlim Terbiye Kurulu'na ve Tevfik Bey'e giderim, otele dönerim.

Vallahi Ali Ulvi Bey, bir ay içinde kimseye söylemedim: Oturup beklerken, bacağımın altına mendil koyuyordum. Prostatım var, kaçırıyorum. *'Abdeste gideceğim.'* de diyemiyorum ki; *'Ulan, abdestini tutamayan adamın, burada ne işi var.'* derler mi diye...

Nihayet bir gün, artık çok sıkıldım, rahatsızlandım... Sarı adam, gittiğimde artık yüzüme bile bakmaz olmuştu... Bastonuma dayandım: *'Buradan doğru trene gideyim.'* diye kalktım. Yalnız Tevfik İleri Bey'e bir daha uğrayayım, hem vedâ edeyim dedim. Tevfik Bey, o kırgın halimi gördü; rengimi beğenmedi: *'Hocam, siz rahatsızsınız.'* *'Tevfik Bey, ben gidiyorum.'* dedim... Üzüldü, düşündü: *'Hocam iyi sabretmişsiniz... Son bir çare olarak, meseleyi Adnan Bey'e açalım.'* dedi.

Birlikte Adnan Menderes Bey'e, başvekâlete gittik. Vaziyeti anlattık. Adnan Bey hayret etti, üzüldü. Tâlim Terbiye Dairesi'ndeki bir adamın, Bakana karşı koyduğuna şaşıtı:

'Bu derece mi Tevfik Bey?', 'Evet, efendim, bu derecedir.'

Başbakan biraz düşündükten sonra dedi ki:

'Hocam, yarın siz Tevfik Bey'e gelin; Tevfik Bey'le beraber Tâlim Terbiye'ye gidin... Ben aynı saatte baskın yapayım... Bir de bu şekilde tecrübe edelim. Belki Allah yardımcımız olur.'

Ertesi gün Adnan Bey'in dediği gibi, Tevfik Bey'le birlikte Tâlim Terbiye'ye gittik. O memurun masasında iken Başbakan geldi.

Girer girmez selâm verdi. Sonra:

'Tevfik Bey neredesin yahu! Ne zaman sorsam, Tâlim

Terbiye'de diyorlar!.. Nedir bu?.. Allah aşkına senin Tâlim Terbiye'de bu kadar ne işin var?’

‘Efendim, Celâl Ökten Hoca, benim hocamdır. Bir aydan beri buradadır.’

‘Hayırdır ne işi varmış?’ Tevfik Bey, *‘Efendim, böyle böyle.’* diye anlattı.

Adnan Bey, memura sordu: *‘Beyefendi bunun mahzuru nedir?’*

‘Efendim, bana meşguliyetimin dışında bir teklif yapılıyor. Ben böyle bir karar veremem. Böyle bir müsaadeyi benden istiyorlar. Benden çıkması lâzımmış. Binaenaleyh mevzuat böyle bir karar vermeme müsaade etmez. Vekil Bey üzerime büyük baskı yapıyor.’

‘Peki, Tevfik Bey’in verdiği tâlimat kâfi gelmiyorsa; emri ben vereyim. Bu emri günün Başvekili vermiş deyin.’

‘Muhterem başvekilim, ben mes’ul olurum; şifahî emir beni kurtaramaz.’

‘O halde, lâzım olanı yazın, ben imza edeyim.’

Merhum Adnan Menderes'in bu kararlı tavrı karşısında, artık Tâlim Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın söyleyecek sözü kalmadı.

Bizim vekâletten bir şey istediğimiz de yok... Binayı bulacağız, kirası, bakımı; idareciler, öğretmenler, hademe vs. maaşları, hepsi bize ait olacak...

Tevfik Bey de sormuştu:

‘Hocam nereye açacaksınız? Kimler okutacak?’

‘Siz hele bize bir izni verin; Allah’ın lütf-u keremi ile onlar bulunur...’

O gün, benim için bayram oldu. İstanbul'dan telgraf çekip sorarlar:

'Ne zaman geleceksin?' 'Geldim, geliyorum.' derken, neyse müjdeyle döndüm.

O gün, muvafakat emrini alıp da Başvekâletten otele gelirken, nasıl çıldırmadım, nasıl aklımı kaybetmedim, diye hâlâ şaşarım... Ne evlendiğim gün, ne de icazet aldığım zaman böyle sevindim. O gün bu kadar sevinmişim! Bu dereceden fazla, bunu bastıran bir sevinci, ancak Beytullah'ı gördüğüm zaman hissettim...

Artık hemen Başvekâlet'e Adnan Bey'e teşekkür gittim...

Yâhu geçen günler, nasıl unutuluyor; bunları bilmek lâzım... Tarih bunun için, ibret almak için lâzımdır."⁷⁵

Celal Hoca'nın öncülüğünde başlayan İmam Hatip Okulları nihayet yine onun çabalarıyla 13 Ekim 1951 gün ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararıyla hayat bulmuştur. Buna göre açılacak okulun adı, *İmam Hatip Okulu* olmuştur. Özel Okullar Müdürlüğü'ne bağlı olarak açılacak İmam Hatip Okulları Projesi 17 Ekim 1951 günü Milli Eğitim Bakanı *Tevfik İleri* tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir.⁷⁶ Kararnameye göre İmam Hatip Okulları *Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya* ve *Maraş* olmak üzere yedi ilde açılarak öğretime başlamıştır. Bunlardan İstanbul İmam Hatip Okulu, '*Bakıyyetü's-Süyûf*' olarak hayatta bulunan son Osmanlı âlimlerinin eğitime katılmasıyla açılmıştır.⁷⁷

Celal Hoca Ankara'dan gelen, okulların açılabilmesine dair belge ile okul binası ve okulun ihtiyaçlarını temin arayışına girmiştir. Çünkü belge, izin dışında herhangi bir okul binası, tahsisat vs.ye imkân vermemektedir. 70 yaşında bir emekli

⁷⁵ Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar*, (hzl: M. Ertuğrul Düzdağ) İzmir, 2014, C. 4, s. 211-216.

⁷⁶ Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 1. Bs, İstanbul, 2011, s. 186-187.

⁷⁷ Okay, *age*, s. 69; Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 313.

olmasına ve Milli Eğitim camiasından yanında hiç kimse olmamasına rağmen yaz sıcaklarında uzun süre bina aramıştır.⁷⁸ Bina bulunduktan sonra da o yaşına rağmen sıra taşıyanlara bizzat yardım etmiştir.⁷⁹ Bulunan kullanışsız binanın iyileştirilmesi, talebelerin beslenme ve barınması konularında *İlim Yayma Cemiyeti* ile işbirliği yapmıştır.⁸⁰ İmam Hatip Okullarının sivil toplum kuruluşları ve halkın desteğiyle başlayan bu serüveni hep böyle devam etmiştir. Bazen kurulan dernekler aracılığıyla okul daha açılmadan bina yapıp Milli Eğitim Bakanlığı'na teslim edilmiş, bazen de devletin ayırdığı ödenekten daha fazlası toplanarak bu okulların fiziki şartları hazırlanmıştır.⁸¹

Celal Hoca, İmam Hatip Okullarının açılmasıyla birlikte iki yıl devam edecek olan İstanbul İmam Hatip Okulu Müdürlüğüne getirilmiştir.⁸² O, aynı zamanda burada Arapça dersleri de vermektedir.⁸³ Bu sayede Celal Hoca yıllarca edindiği muallimlik tecrübesinin ve parçası olduğu tarihin aktarıcısı olurken, İmam Hatip Okulunun ilk öğrencileri de devraldıkları kültürün ve tarihin canlı örneğini görme imkânına sahip olmuşlardır.

Okul ilk açıldığında ilkokul mezunu olanlar birinci sınıftan başlatılmıştır. Celal Hoca Milli Eğitim Bakanlığının onayıyla hazırlık sınıfı açmıştır. Bu hazırlık sınıfına da ortaokul mezunu talebeler kaydedilmiş ve burada İmam Hatip Okulunda okutulan meslek derslerini okumuşlardır. 1953-1954 yılında da hazırlık sınıfını tamamlayan bu ortaokul mezunu talebeler için üç yıllık

⁷⁸ Okay, *age*, s. 68; Meriç, *age*, s. 74.

⁷⁹ Z. Koç, “*agm*”, s. 82.

⁸⁰ Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul, 1990, s. 337; Z. Koç, “*agm*”, s. 82.

⁸¹ Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlk Öğretim Okulları*, İstanbul, 1994, s. 62

⁸² Z. Koç, “*agm*”, s. 81.

⁸³ Kutluoğlu, *Topal Hoca*, s. 99; Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, C. 1, İstanbul, 2011, s. 91.

lise kısmının birinci sınıfı açılmıştır.⁸⁴

İdareciliği sırasında Celal Hoca, beğenmediği hocaya İmam Hatip Okulunda ders vermemiş, beğendiği hocaya da kimse kusur bulamamıştır.⁸⁵ Okula gelen talebelerin kaydı konusunda ise Celal Hoca, yaşı büyük olanlara ve hafız olanlara öncelik tanımıştır. Çünkü Hoca'ya göre imam olmak, biraz yaşı büyük olmayı gerektirir. Bu sebeple okulun ilk öğrencilerinin çoğunluğunu da hafız olanlar oluşturmuştur.⁸⁶

Okulun ilk açıldığı zamanlarda Milli Eğitim'in tahsisat vermemesinden okula hademe tutulamamıştır. 280 öğrencinin ve hocaların kullandığı binanın temizliği ve bakımını büyük ölçüde Celal Hoca üstlenmiştir. Bunu, niçin talebelerin değil de kendisinin yaptığını Hoca açıklama ve yoruma gerek bırakmayacak şekilde şöyle ifade etmektedir:

“Talebeler gözümüzün nuru, dinimizin yarınki hadimleri. Onların izzet-i nefsinı kıramam! Haysiyet duygularını zedeleyemem! İnkisar-ı hayale uğratamam! Halet-i rûhiyelerini altüst edemem! Çünkü talebelerime bu yaşta, bu çağda böyle bir iş yaptırırsam onların izzet-i nefsiyle oynamış olur, cemiyete ve insanlara karşı küskün ve kırgın yetişmelerine sebebiyet vermiş olurum. Bunu yapamam! Esasen bu gibi işler insan tabiatına giran gelir. Kendi nefsimin hoşlanmadığı bu işi talebelerime yaptıramazdım. Nihayet iş başa düştü. Bu sebeple mektebin helâlarını ve musluklarını günlerce bu mektebin müdürü olan bu fakir temizlemiştir.”⁸⁷

Dönemin Mili Eğitim Bakanı *Tevfik İleri*'nin o günkü bazı

⁸⁴ Z. Koç, “agm”, s. 81; Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*, İstanbul, 2008, C.I, s. 495-513, 531-549.

⁸⁵ Kutluoğlu, s. 287.

⁸⁶ Z. Koç, “agm”, s. 81; Topaloğlu, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu *Görüşme*, İstanbul, 17.06.2014.

⁸⁷ İsmail Hakkı Hocaoğlu, *Tohum*, 1 Şubat 1960.

gazetelerde konuya ilişkin çıkan şu sözlerine bakılırsa İmam Hatip Okullarının kuruluşunda iyi yetişmiş din görevlisi ihtiyacının önemli etkisi olmuştur: “*İmam Hatip Okullarının açılması zaruretine kanaiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz.*”⁸⁸

İmam Hatip Okulları Projesinin sahibi ve İstanbul İmam Hatip Okulu'nun kurucu müdürü olan *Celal Hoca* da benzer şekilde bu okulların kuruluş amacını şöyle ifade etmiştir: “*Modern ilimlerle mücehhez, asrın ihtiyaçlarını müdrik, şarkı ve garbı iyi bilen tavizsiz fakat müsamahakâr, münevver din adamı yetiştirmek.*”⁸⁹

Celal Hoca başlangıçta İmam Hatip Okulları ile “*din âlimi*” yetiştirmek istediğini belirtmiş ancak daha sonraki dönemlerde bu ifadesini “*din âlimi namzedi*” olarak değiştirmiştir.⁹⁰ Celal Hoca bu ifadesiyle, dinî ilimler alanında münevver bir zümre oluşturmak istemektedir.

Celal Hoca'nın imam ve müezzinlere yönelik yaptığı şu konuşmada da İmam Hatip Okullarının programı hakkındaki görüşlerinden işaretler görmek mümkündür: “*İmam Hatiplerde şer'i ilimlerin yer alması ilerlemeye engel değil tam aksine ilerlemeyi teşvik etmektedir.*” Bu görüşün bir devamı olarak Hoca, şer'i ilimler ile tecrübi ilimlerin birbiriyle uyumlu, birinin diğerini desteklediği inancını ifade etmiştir. Ona göre sözü edilen uyum, bu iki ilmin birlikte aynı müessesede okutulması ile ispat edilebilecektir.⁹¹

Şeri ilimler ile tecrübi ilimler birlikte okutularak din âlimi

⁸⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.

⁸⁹ Kaya, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

⁹⁰ S.Ökten, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

⁹¹ Karaçam, *age*, s. 87.

yetişmesinin mümkün olacağına inanılmıştır. Yetişen bu kimseler hem dini hem de kültürü bilmeleri sayesinde münevver kimseleri de ikna edebileceklerdir.⁹² O günün şartlarında ortaöğretim seviyesindeki kültürün, münevver sayılan kimseleri ikna etmede yeterli görülmesi dönemin anlayışı, aydını ve ortaöğretiminin niteliği hakkında bazı ipuçları vermektedir.

Celal Hoca'nın yakın dostu ve bir süre İstanbul İmam Hatip Okulunda dışarıdan derslere de girmiş olan Nurettin Topçu, bu okulların Rönesans gayesi ile kurulduğunu şöyle belirtmiştir: *“İmam Hatip Okulları ile İslam Enstitüleri başlangıçta merhum Celal Hoca gibi davayı kavrayan bir âlimin önderliğinde, İslam kültürüne hakikat kapısını açacak olan bir Rönesans gayesi ile kurulmuştur.”* Bu inkılâbın ilk etabını daha önce ifade edilen ‘büyüklerin söylediklerinin değişmez hakikat olarak görülmemesi’ başlatacaktır. Bu sayede serbest eleştiri ve tartışma ortamı geliştirilmiş olacaktır. Bunu yapacak olan da ilim ve felsefe zihniyetidir. Bu sebeple program hazırlanırken felsefe grubu dersleri üzerinde özellikle durulmuştur.⁹³

Geleneksel ve modern olanın aynı programda yer aldığı okul fikri 1880’lerde açılan özel okullarla başlamış görünmektedir.⁹⁴ Bu durum II. Meşrutiyet ile birlikte medrese ıslah çalışmalarında, batılı mektepler referans alınarak Cumhuriyet’e kadar devam ettirilmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte tüm unsurların hukuksal olarak bir araya getirildiği İmam Hatip Okulları kurulmuştur. Böylece dinî bilgilerle modern bilgilerin, modern batı tarzı eğitim yaklaşımıyla sunulmasına imkân hazırlanmıştır. Bu durum dinî bilginin yeni nesle aktarılması,

⁹² A.H.Ökten, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 09.05.2015; Kaya, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

⁹³ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, (hzl. Ezel Erverdi-İsmail Kara), s. 52-54.

⁹⁴ Richard Tapper, *Çağdaş Türkiye’de İslam*, çev. Özden Arıkan, İstanbul, 1993, s. 99-125.

yorumlanması ve anlaşılmasında yeni bir anlayış getirmiştir. İmam Hatip Okulları, İslam eğitim geleneğinde devlet himayesindeki Selçuklu Nizamiye Medreseleriyle başlayan, Osmanlı ve Cumhuriyet tecrübesiyle de devam eden gelen son noktadır.⁹⁵ Bu bağlamda İmam Hatip Okullarının devlet ideolojisinden doğan bir kurum olduğunu düşünenler olduğu gibi, bu okulların açılması hususunda toplumun bütün kesimlerinin mutabakatı olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁹⁶

1951 ve sonraki yirmi iki yıl boyunca İmam Hatip Okullarının talebe yoğunluğunu köy çocukları ile köy kökenli kent çocukları oluşturmuştur.⁹⁷ Çünkü kırsal kesimin geleneklerine olan bağlılıkları çocuklarının da aynı terbiyeden geçmesini istemelerine yol açmıştır.⁹⁸ Lise ise şehirlinin okulu olarak görülmüştür. Şehirleşmek ve dindarlaşmak isteyenlerin yolunu birleştiren ise İmam Hatip Okulları olmuştur.⁹⁹ Çoğu İstanbul dışından gelen İstanbul İmam Hatip Okulu talebelerinin beslenme, barınma ihtiyaçlarıyla hafta sonları dahil Celal Hoca bizzat ilgilenmiştir.¹⁰⁰

1953 yılında Celal Hoca'nın müdürlüğü sırasında okula Kur'an'ın Latin harfleriyle okutulması gerektiğini bildiren bir yazı gelmiştir. Yazıya verdiği cevap ve bu işin transkripsiyon yapılmadan olmayacağı yönünde teftiş heyetine yaptığı ilmi

⁹⁵ Bk. İbrahim Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam-Hatip Okulları*, İstanbul, 2014, s. 151, 154-155.

⁹⁶ Bu konudaki görüşler için bk. İsmail Kara, 'İmam Hatip Liselerini Yeniden Tartışmak', Derleyen: Mahmut Zengin *İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim*, İstanbul, 2005, s. 35-43; Halis Ayhan, "İmam Hatip Lisesi Öğrenci ve Ailelerinin Psikolojik ve Sosyolojik Durumları", Derleyen: M. Zengin *İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim*, s. 75.

⁹⁷ Yavuz, *age*, s. 134.

⁹⁸ Beyza Bilgin "Zorunlu Temel Eğitim ve İmam Hatip Lisesi" *Kuruluşununun 43. Yılında İmam Hatip Liseleri*, İstanbul, 1995 s. 97-98.

⁹⁹ Bedri Mermutlu, "İmam-Hatiplerin Seküler Çıkmazı" *Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, Ağustos-Ekim 2008, S. 38, s. 88.

¹⁰⁰ Yorulmaz, *age*, s. 169.

açıklama nedeniyle Celal Hoca görevden alınmıştır. Bunun yerine kendisine meslek dersleri teftişi görevi verilmiştir.¹⁰¹

Daha sonra bu İmam Hatip Okulunda görev yapmak istemediği halde göreve getirilen yeni müdür *Celal Yener* zamanında, okulda bazı değişiklikler olmuştur. Kültür dersleri sayısı 23, meslek dersleri sayısı 9 olacak şekilde bir dağılım yapılmıştır. Yeni müdürün ve bazı öğretmenlerin bu okulun geleceği olmadığı yönündeki telkinleri neticesinde talebelerin bir kısmı okuldan, ayrılmıştır.¹⁰² Böylece Celal Hoca daha hayattayken bu okullar; bir yandan karşı olanlar diğer yandan mutaassıp öğretmenlerin tutumuyla kuruluşundaki amacından uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁰³ Bu durum Celal Hoca'yı çok üzmüştür. Meslek mektebinde meslek derslerinin zayıf kalmasını kabul edememiştir.¹⁰⁴ Nihayet İmam Hatiplerde yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında Bakanlığa bu kurumlar için bir *Islah Raporu* sunmuştur.

Vefatına altı yıl kala, vermeye başladığı İhya dersleri 1961'deki vefatına kadar devam etmiştir. Soğanağa Camii'nde her cumartesi ikinci namazından sonra okunan bu ders, Gazali'nin *İhyâ-u Ulumiddin* adlı eseri merkezinde çeşitli ilimleri de içermektedir. Kelamî meselelerden Fikhî konulara, Tasavvuftan Psikolojiye, Tarihten Edebiyata kadar genişliği olan bu dersler maddi bir karşılığa da dayanmamıştır. Bu derslere her meslek ve meşrepten insan ve kadınlar da katılmıştır.¹⁰⁵ Celal Hoca'nın İhya derslerinde özellikle Arapça cümle tahlilini önemseydiği belirtilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰¹ Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, s. 313.

¹⁰² Kutluoğlu, "Mahmud Celaleddin Ökten" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 17.06.2014.

¹⁰³ Topçu, *İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf*, s. 52.

¹⁰⁴ İz, *age*, s. 338.

¹⁰⁵ Işık, "agm", s. 23; Meriç, s. 86; Mısıroğlu, *age*, s. 160; Karaçam, *age*, s. 143.

¹⁰⁶ Topaloğlu, *Asım'ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif'ten Celal Hoca'ya Panel*, 05.11.2014.

Dilin kullanım şekline gelince, özellikle isimleri asli şekilleri ile kullanmayı tercih etmiştir. Mesela Sadettin yerine ‘Sadeddin’, Hayrettin yerine ‘Hayreddin’ gibi.¹⁰⁷ Celal Hoca medrese hocalarının Türkçeyi tam bilmediklerini düşünmüştür. Kendisi konuşurken derste olsun ya da olmasın Türkçe’nin inceliklerine dikkat etmiş, muhataplarının da dikkat etmesini beklemiştir.¹⁰⁸

Ali Fuad Türkgeldi’nin kaleme aldığı *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye* adlı eserini birlikte okumuşlardır. Bunun yanında *Rical-i Mühimme-i Siyasiye* eseri üzerinde de çalışmışlardır. Şahıslar ve meseleler hakkında Celal Hoca’nın görüşünü alan Türkgeldi, bazı yerleri kendisi açıklamıştır. Türkgeldi ve Celal Hoca son üç padişah devirlerini incelemiştir. Bu okumalarında Türkgeldi, Celal Hoca’nın bilgi, analiz ve sentez yönünü fark etmiştir. Türkgeldi, Celal Hoca’nın muallimliği seçmemiş olması durumunda iyi bir sefir olabileceğini söylemiştir.¹⁰⁹

Görüldüğü gibi Celal Hoca; Arapça, Türkçe, Felsefe, Kelam, Fıkıh ve Ahlak muallimliği yanında iyi bir tarihçi aynı zamanda da dünya meselelerinden haberdar bir bilgedir.

A. Yöntemi

Mahmud Celeleddin Ökten’in hocalık hayatında pek çok ders okuttuğuna yukarıda işaret edilmişti. Bununla birlikte onun asıl branşı Arapça’dır denilebilir. Nitekim Celal Hoca’ya “*Üstâzü’l-Esâtîze*”¹¹⁰ dedirten onun Arapça hâkimiyeti ve onu öğretme biçimidir.

Celal Hoca’nın Arapça ‘konuşma’ öğretiminde temel yaklaşımı, ana dili hiç kullanmadan sırf Arapça konuşarak bu dili

¹⁰⁷ Topaloğlu, “Mahmud Celeleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 17.06.2014.

¹⁰⁸ Karaçam, *age*, s. 140.

¹⁰⁹ Işık, “*agm*”, s. 20.

¹¹⁰ Topçu, “*agm*”, s. 40.

öğretmektir. Derslerinde Almanca kaleme alınmış olan *Ta'limü'l-Lügati'l-Arabiyye Ale't-Tarikat-i Berlitz* kitabını esas almıştır.¹¹¹ Arapça kaleme alınmış olan *Mebâdiü'l-Arabiyye* adlı dört ciltlik eseri de tercüme ederek ders kitabı olarak okuttuğu bilinmektedir.

Bunların yanında 'en-Nahvü'l Vâzih'in yöntemini beğendiği bildirilmiştir. 'en-Nahvü'l-Vâzih'in yöntemi üzerine 'Mebâdiü'l-Arabiyye'nin alıştırmalarını ekleyerek yeni bir gramer kitabı yazmak için çalıştığı da söylenmektedir.¹¹²

Celal Hoca Arapça'da 'kurallar/gramer' öğretiminin ise 'konuşma' öğretimindekinin aksine ana dilde yapılması gerektiğini savunmuştur. Celal Hoca'nın bu konudaki görüşü ile Mehmed Zihni Efendi'nin fikirleri benzerlik göstermektedir. Mehmed Zihni Efendi'ye göre de Türkçe hazırlanmış Arapça gramer kitabı ile kişi kendi kendine bile Arapça öğrenebilir.¹¹³

Celal Hoca Arapçanın, medreselerde izlenen yöntem yüzünden geç ve güç öğrenildiği kanaatindedir. Mesela; "Bakara'dan biraz okuturlar Tefsir okuttuk zannederler, Buhari'den biraz okuturlar Hadis okuttuk zannederler." diyerek okutulan dersin tam olarak okutulmasının lüzumuna işaret etmektedir.¹¹⁴

Celal Hoca, kendi Arapça muallimliği tecrübesi ve dil öğretimi yöntemlerinden hareketle bu dilin iyi öğrenilip öğretilmesi için şu ilkeleri geliştirmiştir:

- Arapça öğretimine ilk olarak cümle bilgisinden başlanmalı;

¹¹¹ Okay, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 06.06.2014.

¹¹² Kaya, "agm", s. 30.

¹¹³ Mehmet Zihni, *el-Muktedab mine'l-Müntehab fî Ta'lim-i Lügati'l-Arab*, s. 4.

¹¹⁴ Kaya, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

küçük, basit cümleler oluşturarak, cümlenin temel kuruluşu, *fül*, *fail* ve *meful* gibi esas unsurların yerleri talebenin hafızasına iyice yerleştirilmelidir. Bunlar Türkçe'den Arapça'ya, Arapça'dan Türkçe'ye yaptırılacak tercüme ve cümleler üzerinde sorulacak sorularla (Lucter Expliqué Usulü) ve bol alıştırmalarla pekiştirilmelidir.

- Kavâid, ilk zamanlar muhtasar ve Türkçe olarak belletilmeli ve yeri geldikçe çok tekrarlar hafızalara nakşedilmelidir.

- Talebe cümle teşkilatını kavrayıp seviyesi biraz yükselince orta derecede, muhtasar, bütünü ile birlikte sarf ve nahiv okutulmalıdır. Bu kavâid yine Türkçe olmalı ve bol alıştırmalarla uygulamalı olarak belletilmelidir.

- Talebe ibareyi anlamaya, manayı kavramaya, kendi ifadesi ile "*istihraç gelmeye ve talebenin dışı ibareye geçmeye başladıkdan*" sonra ancak Arapça olarak bir sarf ve nahiv kitabı okutulabilir.

- Fazla mufassal olan kavâid kitapları ancak müracaat kitabı olarak el altında bulundurulmalı, bunların hepsini okumak ve okutmak için uğraşılmamalıdır.

- Lügate çok önem verilmeli, lügatler özellikle isti'mal tarzı ile birlikte belletilmeli ve bol örneklerle o kelimenin çeşitli manaları gösterilmelidir. Kendisinin bunun üzerinde hassasiyetle durduğu, bilinmeyen bir kelime gelince hemen onu tahtaya isti'mal tarzı ile birlikte büyük bir dikkat ve ihtimamla yazdığı bilinmektedir.

- Kiraate çok yer verilmeli, basitten başlayarak daha zor metinlere kademe kademe yükselen bol nazım, nesir, hutbe, makale vs. gibi edebi metinler ve eserler okutularak geçilmelidir. Ona göre dil ancak böyle bol ve edebi parçalar ve eserler okunarak öğrenilebilir.

- Tercüme usulüne de ayrıca önem verilmelidir. Bu konuda

Arapça'nın ve Türkçe'nin hususiyetleri göz önünde bulundurulmalı ve tercüme tekniğine uygun davranılmalıdır.¹¹⁵

Yukarıdaki ilkelerden anlaşılacağı üzere Celal Hoca başlangıçta Arapça gramerinin Türkçe olarak işlenmesi taraftarıdır. Çünkü talebenin ana dili Türkçe olduğundan bahsedilen gramer Arapça olarak açıklansa bile talebe onu zihninde Türkçeye çevirip öyle anlamaya çalışacaktır. Oysa gramer Türkçe olarak işlendiğinde hem muallim kuralı daha kolay açıklayacak hem de talebe daha kolay öğrenebilecek ve içselleştirebilecektir.¹¹⁶

Bu ilkeler, Celal Hoca'nın Arapça öğrenim ve öğretiminde uygulana gelen yöntemleri yeterli bulmadığının ve farklı bir yöntem arayışında olduğunun işareti olarak okunabilir. Arapça öğretimindeki bu düşünce ve uygulamalarıyla çağdaşı olan Arapça hocalarından ayrıldığı da söylenebilir.

Celal Hoca'nın diğer bazı ilim dallarının metodolojisine ilişkin olarak da bazı fikirleri vardır. Mesela o, felsefi ilimler arasında *Metodoloji* (usul ilmi) ile *Sosyoloji*'nin özel bir önemi olduğuna inanmıştır. Ona göre *İslami İlimler* Batı yöntemleri ile ele alınır ve sosyolojik şartlar göz önünde bulundurulursa canlanabilir. İslami İlimlerin canlanması ile de İslam dünyası kalkınabilir.¹¹⁷

Celal Hoca'nın *Kelam* ve *Felsefe* derslerinde karşılaştırmalı yöntemi takip ettiği söylenmektedir. Buna göre, önce kelimcilerin ve filozofların görüşlerinin karşılaştırılmasına ardından yorumlanmasına yer vermiştir. Bir defasında Mutezile'nin anlayışını aktarırken Descartes'ten Fransızca

¹¹⁵ Kaya, "agm", s. 29-30.

¹¹⁶ Topaloğlu, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 17.06.2014.

¹¹⁷ Topçu, "agm", s. 41.

ifadelerle karşılaştırmalı olarak anlatmıştır.¹¹⁸ Onun irfanında *Gazali, İbn Rüşd, İbn Teymiyye* ile *Nakşî* tasavvuf anlayışının birlikte yer aldığı ve bunları bütünlük içerisinde yorumladığı ifade edilmiştir. Öte yandan üzerinde durduğu filozoflar da *Kant, Bergson, Aristo ve Eflatun* olmuştur.¹¹⁹

Mahmud Celaleddin Ökten'in metodoloji konusunda en çok etkilendiği kişilerden olan hocası İzmirli İsmail Hakkı, tarihi vesikalara dayanan bilgileri önemsemiş, mevsuk olmayan bilgileri dikkate almamıştır.¹²⁰ İzmirli, kendi yöntemini açıklarken de ancak delile dayanan sözleri kabul ettiğini ifade etmiştir.¹²¹ Celal Hoca da: "*Benim araştırma hususundaki metodum, araştırdığım meselenin dibine darı ekmektir! Meseleyi dibine kadar götürürüm ve hepsini hafızama alırım.*"¹²² demiştir. Bu tavrı ile o da, hocası gibi bilginin kaynağına inmeye önem vermiştir.

Celal Hoca'nın ilimle olan ilişkisindeki duruşunu yansıtan *tahkik* ve *tedkik* yöntemine de burada dikkat çekmek gerekir. Bu yöntemlerle amaçlanan, çok şey öğrenmekten ziyade öğrenilen şeyin kendisinde ve başkasında hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde kazanıma dönüştürülmesi, sonuçlandırılmasıdır.¹²³

Tahkik yöntemini somutlaştıracak bir örnek olarak Hz Ali ve Muaviye arasındaki meşhur hadisenin değerlendirmesi verilebilir. Celal Hoca, Kanlıca'daki Çınaraltı Sohbetlerinde tartışılan bu hususu, birkaç hafta devam eden araştırma ve müzakereden sonra şu şekilde değerlendirmiştir: *İmam-ı Azam*

¹¹⁸ Yeprem, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 28.04.2015.

¹¹⁹ Karaman, s. 325-326; Karaçam, s. 143; S.Ökten, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

¹²⁰ Celalettin İzmirli, *age*, s. 9.

¹²¹ İzmirli İsmail Hakkı, *age*, s. 6-7.

¹²² Özdamar, *age*, s. 214.

¹²³ Mahir İz, "Celaleddin Ökten", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 53.

*Ebu Hanife'nin görüşlerinden daha güzeli yoktur. Resulullah'ın ashabından hepsine muhabbet besle. Birini bırakıp da birine fazla meyil etme. Aralarında içtihadî meseleler vardır. O haklıdır bu haklıdır demeye gitmemek gerekir.*¹²⁴

Bilginin, düzensiz ve yığınlaşmış şeklini önemsememek bakımından kendisiyle aynı eğitimden geçmiş çağdaşlarından ayrılmıştır. Öte yandan yenilerde de bir bilgi boşluğu görmüştür. O, eskilerdeki yöntemsizlikten, yenilerde ise bilgisizlikten yakınmıştır. Eskilerde ve yenilerde gördüğü bu eksiklikler sebebiyle yalnız kalmıştır.¹²⁵ Bilginin içselleştirilmiş tarafı ile içselleştirilmemiş sözsözsel yanı arasında bir ayırım vardır. Celal Hoca bu ikisi arasındaki boşluğun metodoloji sayesinde azaltılmasını öngörmüştür. Bu sebeple de okullarda *Metodoloji* diye bir dersin olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre bu derste öncelikle diğer derslerin ne olduğu, yöntemi ve sınırları öğretilmelidir.¹²⁶

Görüldüğü gibi Celal Hoca ilimde metodolojinin ve bilimsel yaklaşımın önemini fark etmiş ve bu konuda kendi dönemine göre ileri sayılabilecek bir yaklaşım sergilemiştir.

B. Muallim Olarak Nitelikleri

Celal Hoca'nın model bir alim ve muallim olarak nitelikleri dört başlık etrafında ele alınacaktır: 1. Kişisel ve mesleki nitelikler, 2. Talebe ile ilişkiler, 3. Öğrenme ve öğretme süreci, 4. Değerlendirme.

¹²⁴ Kaya, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014; Mehmet Şevket Eygi'nin isteği üzerine bu vakia anlatılmıştır. Öcal, *Tanıkların Dilinden*, C. I, s. 329; Meriç, *age*, s. 82 Kendisiyle bu konuda konuştukları ve farklı fikirde oldukları şeyhi Fahrettin Efendi ertesini gün gelerek Celal Hoca'nın bu fikrinde haklı olduğunu söylemiştir.

¹²⁵ Topçu, "agm", s. 43.

¹²⁶ Sarı, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 16.01.2015.

1. Kişisel ve Mesleki Nitelikler

a. Ciddiyet, işine değer verme

Celal Hoca'nın derslerinde ve hayata karşı tutumunda en belirgin özelliği ciddiyetidir. Burada 'ciddiyet' ile kastedilen, işini önemsemesidir. Özellikle Arapça derslerindeki ciddiyetinin nedeni, Arapçanın 'din dili' olmasında aranabilir. Nitekim kendisine Arapça derslerinde daha ciddi, hassas ve taviz vermez oluşunun nedeni sorulduğunda Celal Hoca: "*Arapça müsamahaya gelmez, çünkü o Kur'an ve din lisanıdır.*" cevabını vermiştir. Arapçada yanlış bir harf ya da harekenin bütün anlamı da değiştirmesi sebebiyle bu dersin ayrıca ciddiyet gerektirdiğini savunmuştur. Bu derste o üslup ve hassasiyet kazanılırsa bunun bütün derslerde uygulanabileceğini belirtmiştir. Bu ciddiyetinin hatta bazen de 'insafsız/tavizsiz' oluşunun Arapça dersine verdiği önemden kaynaklandığı, diğer dersleri okuturken daha müsamahakâr davrandığı söylenmektedir.¹²⁷

Arapça konusundaki ciddiyeti ve dikkat dağınıklığına müsaade etmeyen yapısı, İmam Hatip Okulunda Arapça dersinde bir talebenin camdan dışarı baktığını görünce söylediği şu sözlerde görünmektedir: "*Siz nasıl talebesiniz, bu Kur'an lisanıdır, bunun müsamahası olmaz. Anladınız mı?*"¹²⁸

Celal Hoca'nın özel derslerinde de okul derslerindeki kadar ciddi olduğu aktarılır. Mesela kayınbiraderi Cevdet Soydanses ile olan özel derslerinde, ders başlayınca arkadaşlık ve akrabalık sıfatı yerini talebeliğe bırakmıştır. Talebe şayet latifeye, mizaha kaçacak olsa Hoca'nın hemen: "*Ciddiyete hezil karıştırma.*" dediği nakledilir.¹²⁹

Celal Hoca, İmam Hatip Okulu Arapça dersinde, talebelerden

¹²⁷ Cevdet Soydanses, "Gençliği", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 68; Işık, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 14.01.2015.

¹²⁸ Işık, "*agm*", s. 17.

¹²⁹ Soydanses, "*agm*", s. 66-67.

birinin kendisine karşı hatalı bir davranışından sonra: “*Sizlere bir daha ders okutmayacağım. Benim kıymetimi bilemediniz.*” diyerek sınıfı terk etmiştir. Bu durumda, o sırada okulun müdürü olan *Mahir İz* bu dersi okutması için Osman Reşer’i bulmuştur.¹³⁰ Mahir İz’in bu ders için Osman Reşer’den önce Celal Hoca’ya ısrar ettiği ve fakat Hoca’nın kabul etmediği kaydedilmiştir.¹³¹

Hoca’nın hayatının her alanına hâkim olan ciddiyetini vakit konusunda da görmek mümkündür. Vaktin değerini bilme ve zamanı doğru yönetme konusunda batılıların randevu sistemini beğendiği bildirilmiştir.¹³² ‘Vaktini almak için gelenler’ diye nitelediği kimselere nasıl davrandığını şöyle anlatmıştır: “*Bu kimselere kahve ikramıyla birlikte mütalaa etmesi için bir de kitap veririm, böylece kendi çalışmama devam ederim, gelen de kahvesini içtikten sonra gider.*”¹³³

Görüldüğü gibi Celal Hoca’nın hayatında ‘ciddiyet’ onun temel niteliğidir. ‘Ciddiyet’, onun düşünmesinde, konuşmasında ve bütün yaşantı alanlarında görülebilir. Bundan dolayıdır ki ciddiyetsiz olan şeyler onun huzurunu kaçırmıştır. Bu ciddiyeti yanında seviyeli veya masum şakalar yaptığını da burada ifade etmek gerekir.¹³⁴ Celal Hoca’nın yalana asla müsamaha göstermediği,¹³⁵ şaka yaptığında da daha ilk cümlede onun şaka olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir.¹³⁶

¹³⁰ Öcal, *Tanıkların Dilinden*, C. 1, s. 333.

¹³¹ İz, *age*, s. 338.

¹³² Işık, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 14.01.2015.

¹³³ Kutluoğlu, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 17.06.2014.

¹³⁴ Topçu, “*agm*”, s. 47.

¹³⁵ A.H.Ökten, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 09.05.2015.

¹³⁶ S.Ökten, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 27.05.2015.

b. Samimiyet

Nurettin Topçu'ya göre Celal Hoca ömrü boyunca kalbini, safiyetini hiçbir şeye değişmeden sadece Rabbinin ilmini öğrenmiş ve öğretmiştir. Bu yönüyle de “*Kalbim annemden nasıl doğdumsa hala öyledir.*” diyen Hıristiyan şairin ruhunu gıpta ve hayret içerisinde bırakmıştır.¹³⁷ Yine Topçu'nun gözü ile Celal Hoca, Hz. İsa'nın; “*Saf kalpler ne bahtiyardır! Zira onlar Allah'ı göreceklerdir.*” müjdesine ulaşan nadide ruhlardan biridir.¹³⁸

Şu hadise onun samimiyet ve dürüstlüğünü gösteren pek çok örnekten sadece biridir: Kelam dersi notlarını kaybettiği bir gün, okulda olabilir ihtimaliyle dersi olmadığı halde okula gelmiştir. Gitmek üzere merdivende karşılaştığı okulun Farsça Hoca'sı *Yaman Dede*'nin yemeği okulda birlikte yeme teklifine şu karşılığı vermiştir: “*Bugün mektepte dersim yok, onun için yemek yemeye de hakkım yok. Ben bugün şahsi bir işim için buraya gelmişim.*”¹³⁹

c. Adab-ı Muaşeret Konusunda Hassasiyet

Bir eğitimcinin tutum ve davranışlarıyla talebelerine örnek olması beklenir. Celal Hoca sosyal ilişkilerde âdet haline gelen ve dayanağını büyük ölçüde dinden alan güzel tutum ve davranışları talebelerine kazandırmaya özel bir önem vermiştir. Bunları adab-ı muaşeret olarak uygulamış ve talebelerine de bu yolla öğretmiştir.¹⁴⁰ Okulun diğer hocaları ile birlikte ilmi ile amil olmaya özen göstermiştir.¹⁴¹

Bunlardan biri olan *selâmın* ‘Benden size zarar gelmez.’ ve

¹³⁷ Topçu, “*agm*”, s. 39; Yorulmaz, *age*, s. 279.

¹³⁸ Topçu, “*agm*”, s. 49.

¹³⁹ Işık, “*agm*”, s. 23-24; Altıkulaç, “*Asım'ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif'ten Celal Hoca'ya Paneli*” İstanbul, 05.11.2013.

¹⁴⁰ Kaya, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 21.06.2014.

¹⁴¹ Altıkulaç, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 25.06.2014.

'Size karşı hüsnü niyet besliyorum.' anlamlarından dolayı gün içerisinde sık sık verilmesini istemiştir.¹⁴²

Celal Hoca'nın saygı telkin eden bir muallim ve idareci olduğu bildirilmiştir.¹⁴³ Onun sadece talebeleriyle ilişkilerinde değil meslektaşları arasında da saygın bir konumu vardır. İstanbul İmam Hatip Okulunda birlikte görev yaptıkları Nurettin Topçu, Celal Hoca'yı sevip saymış, aynı zamanda talebelerin ondan istifade etmelerini tavsiye etmiştir.¹⁴⁴

Celal Hoca sadece kendi çevresinde değil, benzer dünya görüşünde olsun ya da olmasın İstanbul'un bütün ilim ve eğitim camiasında saygı duyulan bir hocadır. Mesela öğrencisi Orhan Okay, Celal Hoca'nın İlhan Ayverdi'ye verdiği Arapça derslerine katılmak için yurt müdüründen izin istemiştir. İzin vermesi güç görünen yurt müdürü, Celal Hoca'nın adını duyunca saygı ifadesiyle müsaade etmiştir.¹⁴⁵

Kendisine karşı saygılı olunmasını beklemek yerine, saygı oluşturacak davranışlarda bulunmaya özen göstermiştir.

d. Mütevazılık

Talebinin veya muhatabın kendisine rahat ulaşabilmesi ve ondan istifade edebilmesi için mütevazı olması muallimin önemli bir kişilik özelliğidir. Celal Hoca'nın bilmediği hususlarda '*Mütaalam yok.*' veya "*Azizim ben bu işin cahiliyim.*" dediği¹⁴⁶ fakat onu derinlemesine araştırmaktan da geri durmadığı aktarılmıştır.¹⁴⁷

Celal Hoca kendisinin bir ilimde mütehassıs olmadığını ve

¹⁴² S. Ökten, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

¹⁴³ Altıkulaç,, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 25.06.2014.

¹⁴⁴ Kadir Mısıroğlu, *Geçmiş Günün Elerken*, İstanbul, 1993, C. I, s. 173: Karaman, *age*, s. 326.

¹⁴⁵ Okay, *age*, s. 80.

¹⁴⁶ Kurucu, *age*, C. 4, s. 207.

¹⁴⁷ Soydanses, "*agm*", s. 67.

fakat çeşitli ilimlerden malumat edindiğini söylemiştir: “Benim bir şey bildiğim yok. İşte her şeyden bir parça.” Oysa yakın talebesi ve eski İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya, Celal Hoca'nın bu ifadelerinin tamamen tevazuundan kaynaklandığına dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: “Bu tevazuuna bakmayın. Hoca Arabiyatta son devrin en büyük üstatlarından biriydi.”¹⁴⁸

Değişik yerlerde ifade edildiği gibi Hoca sadece Arapça'da değil, Felsefe, Kelam, Fıkıh Ahlak ve Tarih gibi pek çok sahada yetkin bir kişidir ve bu sahalarda önemli çalışmalar ve araştırmalar yapmıştır. Nurettin Topçu'nun İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsü talebeleri için dile getirdiği şu endişeyi Celal Hoca fazlasıyla yaşamıştır: “Bu çocuklar, birçok şeyler biliyorlar ve kendilerinden emin olarak konuşuyorlar. Bu hal onları kibirli ve iddialı yapar. Oysa din adamı iddiasız ve mütevazı olmalıdır.”¹⁴⁹

Celal Hoca, İmam Hatip Okulu talebelerinden bazısına kendi talebeliğinde karşılaştığı birtakım sıkıntıları anlatmıştır. Kaldığı handaki odasında yakmak için mendil arasında kömür aldığını anlatmış, bir gece köpeklerin kovalaması sonucu yere düşen ve çamura bulanana kitabını göstermiştir.¹⁵⁰ Şüphesiz ki bunlar, zor şartlar altında okuyan talebeler için benzer yaşantılar üzerinden önemli bir güç olmuştur.

e. Özgüven Sahibi Olma

Celal Hoca mütevazıdır ancak yeri geldiğinde hakkını savunmaktan da geri durmamaktadır. Özgüven sahibidir. Arapça muallimi olmak için girdiği sınavda ikinci olmuş fakat kendisinin edebi zevk bakımından birinci olandan daha iyi olduğunu bildiği için ikinci olmayı kabullenmemiştir.

¹⁴⁸ Kaya, “agm”, s. 28; Topçu, “agm”, s. 43.

¹⁴⁹ Işık, “Nurettin Topçu ve Din Adamları”, *Nurettin Topçu'ya Armağan*, İstanbul, 1992 içinde, s. 175.

¹⁵⁰ Işık, “agm”, s. 12.

Onun bu özelliğini İmam Hatip Okulunda hocayken Milli Eğitim Bakanlığında Kur'an-ı Kerim dersinin Latin harfleriyle okutulup okutulmadığını teftişe gelen müfettişler karşısındaki tavrında da görmek mümkündür. Müfettişlere karşı transkripsiyon yapılmadan Kur'an'ın Latin harfleriyle okutulamayacağına ısrar etmiştir. Karşılıklı ısrarlı konuşmalar uzayınca Celal Hoca şunları söylemiştir: “*Evladım raporu istediğiniz gibi yazınız. Bugüne kadar postumu cehenneme sermedim bundan sonra da serecek değilim.*”¹⁵¹

Eğer Celal Hoca'nın bildiği bir mesele üzerine konuşuluyorsa; ‘*Onun doğrusu böyledir.*’ demesi kendisini tanıyanlarca yeterli sayılmış ve o konuda bir itiraza mahal kalmamıştır. Çünkü aksinin muhtemel olduğu durumlarda, onun böylesine kararlılıkla konuşmayacağı kabul edilmiştir.¹⁵²

Keza Hoca'nın, işlerini zaman ve zemine uygun olarak ve gereklerini yerine getirerek yaptığı bilinmektedir. Bundan dolaydır ki bütün şartlarını yerine getirdikten sonra, Arapça Koleji açmak için Milli Eğitim Bakanlığı'na yaptığı müracaat için izin çıkmayınca, bu kurumu mahkemeye vermiştir.

f. Meslek Aşkı

Celal Hoca'nın meslek aşkını gösteren pek çok örnek vardır. Şu sözü onun bu özelliğinin hulasasıdır: “*Kara tahta önünde ölmek istiyorum.*”¹⁵³

Kalp muayenesi için gittiği doktordan: “*On sekiz yaşındaki gibi bir kalbiniz var, bu kalple yüz elli sene yaşarsınız*” sözünü hem evde hem de sınıfta anlatmıştır. Konunun geçtiği Pazartesi günü dersten çıkarken, bir sonraki derste kaldıkları yerden

¹⁵¹ Kutluoğlu, *Topal Hoca Mehmet Hanefi Kutluoğlu*, s. 100.

¹⁵² Namer, “*agm*”, s. 71.

¹⁵³ Meriç, *age*, s. 77; Altıkulaç, “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 25.06.2014.

devam etmeyi ümit ederek talebelerinden ayrılmıştır.¹⁵⁴ Ancak ertesini gün 1961 yılının 21 Kasım Salı günü çalışma masasında o ders için hazırlanırken vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine vefatından iki gün sonra Edirnekapı'ya defnedilmiştir.¹⁵⁵

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Felsefe okutması için kendisine gelen talebelerin; “Nurettin Topçu, Celal Bey'e gidin. Ancak o okutur dedi.” demeleri üzerine; “Hayır öyle dememiştir. O, bana ‘Bey’ demez, ‘Hoca’ der.” demiştir.¹⁵⁶

Sınıfa doğru geldiğini arkadaşlarına haber vermek için talebenin: “Celal Hoca geliyor.” sözüne karşılık; “Herkes ‘Bey’ oldu, ben hala ‘Hoca’yım.”¹⁵⁷ ifadesi, onun öğrencileri tarafından algılanma biçimini ve ‘hoca’lık vasfının hep öne çıktığını göstermektedir.

g. Çevresel İmkanları Değerlendirme

İmam Hatip Okullarının açılışında sivil toplum kuruluşu olan *İlim Yayma Cemiyeti* ile işbirliği yapmıştır. İlerleyen zamanlarda da talebelerin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için aynı kuruluşla işbirliğine devam etmiştir.

Fahreddin Efendi ile birlikte Fatih Atikali mahallesinin “*ihitiyar heyeti*” denilen yardım kuruluşunda faaliyet göstermiştir.¹⁵⁸ Bu durum onun çevresel imkanları eğitim sürecine kattığını ve bu süreçte bizzat aktif rol üstlendiğini gösterir.

h. Yenilikler Karşısında Kendisini Geliştirme

Daruşşafaka'da ders verdiği zamanlarda, değişen Felsefe terimlerini yeni şekliyle öğrenmiştir. Derse hazırlanırken önüne külahını alıp, ona anlatarak yeni terimleri öğrenmeye

¹⁵⁴ Karaçam, *age*, s. 144.

¹⁵⁵ Işık, “*agm*”, s. 25.

¹⁵⁶ Işık, “*agm*”, s. 23.

¹⁵⁷ Soydanses, “*agm*”, s. 67-68.

¹⁵⁸ Yorulmaz, *age*, s. 91-92.

çalışmıştır.¹⁵⁹

Bu durum hocanın kendini yenilemeye hazır yönü kadar, ders çalışma biçimini, öğretirken öğrenme yolunu benimsediğini de göstermektedir.

2. Talebe İle İlişkiler

a. Talebeye Değer Verme

Yaşadığı dönemin şartlarında ‘talebeyi tanıma’ ve ‘gelişim düzeylerini bütünüyle göz önünde bulundurma’ hassasiyetinin eğitimde yaygın olmadığı düşünülebilirse de Celal Hoca’nın bu hususlara dikkat ettiğini gösteren örnekler vardır.

Bu konuda İmam Hatip Okulunda kurucu müdür olduğu ilk yıllarda tuvaletleri bizzat kendisinin temizlemesi ve bu konudaki açıklaması ilginçtir:

Nurettin Topçu, Celal Hoca’yı bir tatil gününde okulun tuvaletlerini temizlerken bulduğunda: *“Hocam ne yapıyorsunuz, bunu gençler yapsın.”* demiş, karşılığında şu cevabı almıştır:

*“Gençler yaptıkları işlerle şahsiyetleri arasında bağ kurarlar, yarın tuvaletleri temizleyip okudum diyerek komplekse kapılabilirler. Onları gürbüz bir fidan gibi yetiştirmek bizim vazifemizdir.”*¹⁶⁰

Celal Hoca’nın konuşmayı olduğu kadar dinlemeyi de sevdiği belirtilmiştir¹⁶¹ ki bu durum, muhatabına verdiği önemi gösterir ve etkili iletişim için önemli bir şarttır.

Celal Hoca, tahsil hayatından sonra bazı hocaları ile hukukunu devam ettirdiği gibi talebeleri mezun olduktan sonra da onlarla iletişimde olmuştur. Hoca’nın kendisi ile arada yarım asırlık yaş farkı bulunan bazı talebelerini ziyarete gittiği

¹⁵⁹ Işık, “agm”, s. 20; Kaya, “agm”, s. 34.

¹⁶⁰ Harun Tokak, “Yedi Kandilli Süreyya” *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.11.2010.

¹⁶¹ Topçu, “agm”, s. 39.

anlatılmaktadır.¹⁶²

b. Gerektiğinde Talebeden Yana Olma

İstanbul İmam Hatip Oklunda *Geometri* hocası ile sınıf arasında geçen bir hadise neticesinde sınıfın hocayı boykot kararı alması üzerine ders hocası sınıfı Celal Hoca'ya şikâyet eder. Bunun üzerine Celal Hoca, Geometri hocasına: “*Benim çocuklarım terbiyesizlik yapmaz. Sen bunu hak etmişsindir. Yarından itibaren seni bu okulda görmeyeceğim.*” demiştir.¹⁶³

Yine, İmam Hatip Okulundan soğutmak niyetinde olan bazı hocaların talebelere ve değerlere karşı tavrından haberdar olan Celal Hoca, talebelerin yanında yer almıştır.¹⁶⁴

c. Talebeden Özür Dileme

Hazırlık sınıfı öğrencileri lisede de aynı sınıfta olmak isteklerini bildirmek üzere bir temsilciyi Celal Hoca'ya göndermişlerdir. Celal Hoca isteğini dile getiren bu öğrenciyi müdür odasından kovmuştur. Daha sonra Hoca'nın o gün okulun kritik durumu sebebiyle sınırlı olduğu için öyle davrandığını öğrenciye açıkladığı ve özür dilediği anlatılmıştır.¹⁶⁵

d. Talebelere İsimleri İle Hitap Etme

Celal Hoca'nın, talebelerine genellikle isimleri ile hitap ettiği anlatılmaktadır. Sadece yakın talebelerinden birine, arada bir babasının mesleğini esas alarak hitap ettiğinden bahsedilmiştir¹⁶⁶. Zaman zaman talebelerine ‘eşşek’, ‘uzun kulaklı’, ‘köpek’ dediği, hemen arkasından da bunları iltifat anlamında kullandığını belirten açıklamalar yaptığı

¹⁶² Karaçam, *age*, s. 140.

¹⁶³ Harun Tokak, “Yedi Kandilli Süreyya” *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.11.2010.

¹⁶⁴ Harun Tokak, “Oralarda Bizi Bekleyenler Var” *Yeni Şafak Gazetesi*, 17.06.2012.

¹⁶⁵ Özdamar, *age*, s. 204-205.

¹⁶⁶ Topaloğlu, “Mahmud Celaleddin Ökten” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 17.06.2014.

söylenmiştir.¹⁶⁷

3. Öğrenme ve Öğretme Süreci

a. Eğitim Öğretimi Bir Süreç ve Bütünsel Olarak Görme

Celal Hoca, öğretim konusu yaptığı şeyleri bir anda bütün ayrıntıları ile değil, tedricen vermiş, aynı zamanda uygun vakit kollamıştır. Söz gelimi muhatabı herhangi bir şeyi yapmaya sol el ile başladığında; “*Sağ ile başla çünkü Peygamberimiz öyle yapar.*” demiş, ama o esnada Hz. Peygamber’in Müslümanların hayatındaki yerine ve davranışlarımızın neden onun öğretilerine göre biçimlendiğine temas etmemiştir. Çünkü o bu hususu daha önceki zamanlarda öğreterek yeni öğrenme konusuna zemin oluşturulmuştur.¹⁶⁸

Derse vaktinde girip vaktinde çıkmaya özen göstermiştir. Teneffüs için ders zili çaldığında hangi kelimedede kalmışsa dersi orada bırakıp, sonraki derste de aynı kelimededen başlayarak derse devam etmiştir. Derse girdiğinde yeni konudan başlamış ama yeri geldikçe sorularla geçmiş konulara dönüş yapmış, eski bilgilerle yeni bilgiler arasında bağlantılar kurmuştur.¹⁶⁹

b. Fırsat Eğitimine Önem Verme

Evine gitmesinde kendisine eşlik eden bir talebesinin konuşma sırasında: “*Hocam ‘mütevaziliğinizden’ böyle konuşuyorsunuz.*” demesi üzerine; “*Çantamı ver de git. Ben seninle yola devam etmem. Ben size böyle mi öğrettim, burada*

¹⁶⁷ Kaya, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014; Topaloğlu, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 17.06.2014; Karaçam, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014; Işık, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 14.01.2015; Sarı, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 16.01.2015.

¹⁶⁸ S. Ökten, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 27.05.2015.

¹⁶⁹ Karaçam, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014.

'tevazuunuzdan' denir." diyerek kelimenin doğru babda kullanımını öğretmiştir.¹⁷⁰

Dalgınlıkla büyüklere karşı hatalı konuşulduğunda: "Ben size böyle mi öğrettim." demiştir. Görüldüğü gibi Hoca iletişim açısından 'ben dili' kullanmaya özen göstermekte, nerede olursa olsun her an eğitmekte ve fırsat eğitimini etkili biçimde değerlendirmektedir.

b. Dersini Önceden Planlama, Var Olan Kazanım ve Düzeylerini Daha İleriye Götürmeyi Amaçlama

Konuyu Osmanlı Türkçesi ile kâğıda önceden hazır edip dersi o not üzerinden açıklamalarla sürdürmüştür.¹⁷¹ Yaz tatilinde dahi ders dönemi için hazırlık yapmıştır.¹⁷² Her ders için ayrı ve önceden hazırlık yapmıştır.¹⁷³ Ömrünün son günlerinde Yüksek İslam Enstitüsünde Kelam dersine girerken, bu ders için hazırlık yaparken ders notlarının başında vefat etmiştir.

c. Konunun İyi Anlaşılmasına Özen Gösterme

Talebenin bir meseleyi öğrenirken onu iyi anlamasına, bir başka deyişle kavramasına özen göstermiştir. Mesela, tariflerin ilim dili ile yapılması ve her ilmin kendi ıstılahları ile anlatılması lüzumuna inanmıştır.¹⁷⁴ İlm-i Kelam dersinde İzmirli İsmail Hakkı'nın Yeni İlm-i Kelam adlı kitabını kelime kelime anlatmıştır. Çünkü bu kitabın içeriğinin ıstılahlarla birbirine bağlı olduğunu ve birini çıkarmanın bütün yapıyı bozacağını düşünmüştür.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Mustafa Durmuş, "Hoca'dan İki Hatıra", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 78.

¹⁷¹ Karaman, *age*, s. 325.

¹⁷² Halil Ziya Erce, "Celal Hoca'dan Hatıralar", Başgil ve dğr, *age* içinde, s. 75.

¹⁷³ Kutluoğlu, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, 17.06.2014

¹⁷⁴ Kaya, Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

¹⁷⁵ Karaçam, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014.

d. Dikkatini Derse Verme

Celal Hoca'nın ilgilendiği mesele ve olaylara bütün dikkati ile eğilen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Felsefe dersleri verdiği zamanlarda eve giderken 'zaman' kavramı üzerinde öylesine derin düşüncelere dalmıştır ki, ayakkabıların çıkarılarak oturulduğu dönemin 'yaylı' denen atlı aracından, daldığı bu düşünceler sebebiyle ayakkabılarını giymeden inmiş, Kış gününde araçtan indikten sonra ayakkabısız yürüdüğünü fark edemeyecek kadar meseleye yoğunlaşmıştır.¹⁷⁶

İmam Hatip Okulu dönemindeki öğretmenliğinde yıllarca muallimlik yapmış olmanın getirdiği tecrübe ile kimin ders dinlediğini kimin dikkatinin dağıntık olduğunu hemen fark ettiği anlatılır.¹⁷⁷ Kendi dikkatli ve ilgili halini talebelerinde de görmek istemiştir. Evinde yaptığı derslerin birinde bir talebenin daldığını görünce onu uyandırmak için kendisine hakaret içeren bir söz söylemiş ve: "*Öyle değil mi?*" diye sormuş, talebe dalgın olduğundan, konuyu anlamamış; "*Evet hocam öyle.*" demiş, bunun üzerine talebeyi azarlamıştır.¹⁷⁸

Ders esnasında talebelerin dikkatlerini toplamaya da özen göstermiştir. Ders esnasında konu dışı olarak talebelerin hayatta karşılaşacakları problemlere tarihten örneklerle temas etmiştir. Bunu aynı zamanda talebeleri ders arasında dinlendirmek gayesi ile yapmıştır. "*Yangından mal kaçırırçasına*" dediği¹⁷⁹ bu türden öğretimleri de değerlendirmiştir.

e. Türkçeyi Kurallarına Uygun ve Anlaşılabilir Olarak Kullanma

¹⁷⁶ Karaman, *age*, s. 326.

¹⁷⁷ Kaya, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

¹⁷⁸ Karaçam, *age*, s. 141.

¹⁷⁹ Kaya, "*Mahmud Celaleddin Ökten*" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014.

Bu konuda çok hassas olduğu ve Tahir Nejat Gencan ile Türk Dili çalışmaları yaptığı, bilinmektedir. Celal Hoca ders anlatırken, talebenin bilmesini gerekli gördüğü şeyleri doğrudan doğruya ve ciddi bir üslupla söylemiştir.¹⁸⁰

f. Öğretimde Farklı Yöntem Uygulama

Dersi genellikle takrir ile işlemiştir.¹⁸¹ Hoca sohbet yöntemini kullanarak her yerde karşısındaki farkında olmadan ona kültür aktarımı yapmıştır.¹⁸² Çevresindekiler onun ilim ve fikirlerinden ziyade sohbetleri sayesinde tutum ve davranışlarından faydalanmışlardır.¹⁸³

Celal Hoca diğer meslektaşlarından farklı olarak Arapça derslerinde Berlitz yöntemini esas almıştır.¹⁸⁴ Arapça derslerinde, gramerin Türkçe olarak verilmesi taraftarı olmuştur. Yıllar sonra Arapça gramer kitabı hazırlayan iki talebesi kitaplarını Celal Hoca'nın bu görüşü üzerine hazırlamışlardır.¹⁸⁵

g. Ödül ve Ceza

Başarılı talebeyi özellikle sevdiği ve onu iltifatlarla takdir ettiği belirtilmiştir. Ders çalışmayanı ise tekdir ettiğinden bahsedilmiştir. Sözlü uyarı yanında nadiren de tokat attığı bildirilmiştir.¹⁸⁶ Araştırma için kendileri ile görüştüğümüz, İmam Hatip Okulundan bazı talebeleri Celal Hoca'dan sözlü uyarı

¹⁸⁰ Sarı, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 16.01.2015.

¹⁸¹ Karaçam, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014.

¹⁸² Kaya, “agm”, s. 26; Öcal, *Tanıkların Dilinden*, C.1, s. 330.

¹⁸³ Erce, “agm”, s. 74. Topaloğlu, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 17.06.2014.

¹⁸⁴ Okay, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 06.06.2014.

¹⁸⁵ Topaloğlu, “Asım'ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif'ten Celal Hoca'ya Paneli”, İstanbul, 05.11.2013.

¹⁸⁶ Karaçam, “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014.

almanın yeterli bir ceza olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹⁸⁷

h. Değerlendirmede Objektif Oluş

İmam Hatip Okulu'nda bir talebeyi Arapça dersinden sınavda yeterli bulmadığı için bırakmak istemiştir. Komisyondaki, Sabri Sözeri ve Mahmut Bayram hocalar ise geçirmek yönünde karar vermişlerdir. Bunun üzerine, talebenin haksız geçmesine müsaade edildiğini düşünen Celal Hoca öbür iki meslektaşına karşı tavrı almıştır. Bu onun haksızlık olarak gördüğü durumlardaki tutumunu göstermektedir.¹⁸⁸

Arapça dersi için mümeyyizlik (sınav komisyonu üyeliği) yaparlarken kelimenin okunuşunda ihtilafa düştükleri Hasan Basri Çantay ile darıldıkları bildirilmiştir. Bu konuda hakem olarak seçtikleri Mahiz İz, Celal Hoca'nın haklılığına hükmetmiştir.¹⁸⁹

Bazı talebeleri hakkında iltimas yapması için Ankara'dan haber gelmiş fakat Celal Hoca talebeye hak ettiğinden fazlasını vermemiştir¹⁹⁰.

Sonuç

Mahmud Celaleddin Ökten zahmetli ama başarılı bir talebelik hayatında hem mektep hem medrese eğitimi almış, Doğu ve Batı'yı birlikte tahsil etmiş bir münevverdir. Münevver bir muallim olarak başta Arapça olmak üzere, Kelam, Felsefe, Tarih, Türkçe ve Edebiyat gibi farklı sahalarda dersler okutmuştur. Çok yönlü bir kişiliği içerisinde muallim kimliği o kadar öne

¹⁸⁷ Kaya, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 21.06.2014; Sarı, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 16.01.2015; Karaçam, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 30.06.2014; Kutluoğlu, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, 17.06.2014; Işık, "Mahmud Celaleddin Ökten" Konulu Görüşme, İstanbul, 14.01.2015.

¹⁸⁸ Okay, *age*, s. 75.

¹⁸⁹ İz, *age*, s. 339.

¹⁹⁰ Meriç, *age*, s. 58.

çıkmiştir ki kendisini yakından tanıma imkanı bulmuş olan her seviyeden muhiti arasında kendisinden ‘*Celal Hoca*’ diye bahsedilmiştir.

Celal Hoca, İmam Hatip Okulları projesinin sahibi olduğu kadar bu okulların açılışı ve öğretim programı üzerinde de etkili isimdir. Programı hazırlarken, ‘Din terakkiye mani değildir.’ görüşü onun hareket noktasını oluşturmuş ve ‘dini ilimler’ ile ‘tecrübi ilimler’in bir arada okutulmasını mümkün kılan bir program geliştirmeye çalışmıştır. Bu programın okutulacağı İmam Hatip Okullarında ‘serbest düşünme’, ‘münazara’ ve ‘müzakere’ ortamının geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun için de ‘Felsefe’ derslerinin önemi üzerinde özellikle durmuştur. Ayrıca programdaki derslerin ‘neden’ ve ‘nasıl’ öğretilmesi konusunda yol göstermesi için ‘Metodoloji’ dersinin önemine dikkat çekmiştir. Din âliminin, din dili olan ‘Arapça’ kadar bir Batı dilini iyi bilmesini de çok gerekli görmüştür. Diğer çalışmaları ve İmam Hatip Okulları ile ilgili gayretleri birlikte düşünüldüğünde Celal Hoca’nın ‘dini iyi bilen münevver bir zümre’ yetiştirme idealinden bahsedilebilir.

Bu yaklaşımla İmam Hatip Okullarının resmen açılmasını gerçekleştirdiği kadar, İstanbul İmam Hatip Okulunun fiziki şartlarının hazırlanmasını da bizzat sağlamış, ilk iki yıl kurucu müdür olarak çalışmış ve burada Arapça dersleri vermiştir. Arapça’nın daha iyi öğrenilip öğretilmesi için ilkeler geliştirmiş hatta bir ‘Arapça Koleji’ açma girişiminde de bulunmuştur.

Ali Fuad Başgil’in projesi olan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nün kurulması için de fikri desteklerde bulunmuştur. Açıldığında da 70 yaşına dayanmış olduğu halde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nün ilk hocalarından olmuş ve burada Tevhid ve İlm-i Kelam dersleri vermiştir.

Celal Hoca’nın münevver muallim kimliğinin şu hususlar

etrafında şekillendiği söylenebilir:

1. Klasik kültür ve onun kaynakları ile olan yakın irtibat: Hafızlığının yanı sıra Arapça'ya ve dinî ilimlere olan vukûfiyeti, ayrıca Arap, Fars ve Türk şiiri ve edebiyatı ile olan yakın ilişkisi.

2. 'Fransızca' yoluyla tanıdığı Batı Felsefesi ve dolayısıyla Batı medeniyetini bilmesi.

3. Ülke ve millet olarak tarihinin savaş ve yönetim biçimi değişikliği olarak kaydettiği zamanın içinde yaşamış olması, tarih şuuru.

4. Muallimlik mesleği ve onun getirdiği sorumluluk ile sosyal gözlemciliği. İyi bildiği klasik kültüre yüz çevirmesinin vaad ettiği dünya imkânlarına tenezzül etmemesi,

5. Unutmayı reddedecek kadar keskin bir zekânın terkip ve tenkitle bir araya gelmesinden meydana gelen bir 'hafıza'. Buna karşılık kalbini doğduğundaki temizliği ile koruyabilmiş 'ahlâkı'. Bu iki büyük vasfını kuşatan iman ve 'peygamber aşkı'.

Böylesine bir karakteri tanıma gayreti ondaki ahlak ve faziletleri kuşanmak ile anlam kazanabilecektir. 'Biyografik' olarak nitelendirilen bu tarz çalışmalar ile daha önce din eğitiminde hangi meselelere nasıl çözümler getirildiğini görme imkânı oluşmaktadır. Bu imkân, bugünkü meselelerde eski çözümlerin yerine o çözümlerin bugün neye karşılık geldiğini anlamaya katkı sağlayacaktır. Bu nedenle tarihimizdeki önemli dönemleri ve o dönemdeki gelişmeleri anlamak, yorumlamak ve değerlendirmek için işaret taşları sunan ve kimlikleri ile model olan abide şahsiyetlerle ilgili çalışmalar çoğalmalıdır.

Kaynakça

- Akseki Ahmet Hamdi, “Din Tedrisatı ve Din Müesseseleri Hakkında Rapor”, *Sebilürreşad*, C. 5, S.101 (Nisan 1951), S.102 (Mayıs 1951), S.103 (Mayıs 1951), S.105 (Haziran 1951).
- Altıkulaç, Tayyar “*Asım’ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif’ten Celal Hoca’ya Paneli*”, İstanbul, 05.11.2013.
- Altıkulaç, Tayyar (Celal Hoca’nın talebesi), “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 25.06.2014.
- Altıkulaç, Tayyar, *Zorlukları Aşarken*, 3 cilt, “İstanbul, Ufuk Yayınları, 2011.
- Aşlamacı, İbrahim, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam-Hatip Okulları*, 1. Bs, DEM Yayınları, İstanbul 2014.
- Ayhan, Halis, *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul, İFAV Yayınları, 1999.
- Ayhan, Halis, “İmam Hatip Lisesi Öğrenci ve Ailelerinin Psikolojik ve Sosyolojik Durumları”, Derleyen: Mahmut Zengin, *İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim*, İstanbul, DEM Yayınları, 2005.
- Banguoğlu, Tahsin, *Kendimize Geleceğiz*, İstanbul, Derya Dağıtım Yayınları, 1984.
- Başgil, Ali Fuad, Emin Işık, Selahaddin Kaya, Nurettin Topçu, Mahir İz, Ali Ulvi Kurucu, Cevdet Soydanses, Kemaleddin Nomer, Halil Ziya Erce, Mustafa Durmuş, Zübeyir Koç, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962.
- Bilgin, Beyza, “Zorunlu Temel Eğitim ve İmam Hatip Lisesi” *Kuruluşunun 43. Yılında İmam Hatip Liseleri*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1995.
- Bilgin, Beyza, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1980.

Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ocak 1951.

Çavdar, Ayşe (Sadettin Ökten ile söyleşi), *Örselenmiş Osmanlıdan Medeniyet Umuduna*, 1. bs, İstanbul, Hayy Kitap, 2013.

Durmuş, Mustafa, “Hoca’dan İki Hatıra”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

Erce, Halil Ziya, “Celal Hoca’dan Hatıralar”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, 5 cilt İstanbul, Eser Matbaası, 1977.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Of-Çaykara Müftüleri; Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri” *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2011, Der. Mithat Kerim Arslan- Hikmet Öksüz, C.1, Trabzon 2002.

Hocaoğlu, İsmail Hakkı, *Tohum Dergisi*, 1 Şubat 1960.

Işık, Emin, “Nurettin Topçu ve Din Adamları”, *Nurettin Topçu’ya Armağan*, 1. Bs, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1992.

Işık, Emin “Hayatı”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

Işık, Emin, (Celal Hoca’nın talebesi), “Mahmud Celaledin Ökten” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 14.01.2015.

İmam-Hatip Kursları, *Selamet Mecmuası*, C. 3, S. 56, İstanbul 25 Haziran 1948.

İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası, C. 2, S. 96, Şubat 1948.

İz, Mahir, “Celaledin Ökten”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

İz, Mahir, *Yılların İzi*, 2. Bs, İstanbul, Kitabevi Yayınları 1990.

İzmirli, Celaledin, *İsmail Hakkı İzmirli*, İstanbul, Hilmi Kitabevi,

1946.

Kara, İsmail, *Aramakla Bulunmaz*, 1. Bs, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2006.

Kara, İsmail, *Muallimliğe Adanan Bir Ömür Mahmud Bayram Hoca*, İstanbul, Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2012.

Kara, İsmail, “İmam Hatip Liselerini Yeniden Tartışmak”, Derleyen: Mahmut Zengin, *İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim*, İstanbul, DEM Yayınları, 2005

Karaçam, İsmail (Celal Hoca'nın talebesi), “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul,

Karaçam, İsmail, *Kur'an Kursundan İlahiyat'a Din Hizmetinde Bir Ömür- Hatıralar*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2009.

Kaya, Selahaddin (Celal Hoca'nın talebesi), “*Mahmud Celaleddin Ökten*”, *Konulu Görüşme*, İstanbul, 21.06.2014.

Kaya, Selahaddin “Hocadan Fikirler ve Hatıralar”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

Koç, Ahmet, “Türkiye’de Din Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 7, İstanbul 2000.

Koç, Zübeyir, “İmam Hatip Okullarının Kuruluşu ve Celal Hoca”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.

Kurucu, Ali Ulvi, *Hatıralar*, 1-4 cilt (hızl: M. Ertuğrul Düzdağ) 3. Bs, Kaynak Yayınları, İzmir, 2014.

Kutluoğlu, M. Yahya (Celal Hoca'nın talebesi), “*Mahmud Celaleddin Ökten*” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 10.06.2014.

Kutluoğlu, M. Yahya (hızl), *Topal Hoca (Hacı Lekur)*, İstanbul, Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları,

- 2004.
- Kutluoğlu, M. Yahya, *Yolumuzu Aydınlatanlar*, 1. Bs, İstanbul, Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Lowry, Heath W - Feridun Emecen, “Trabzon”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Meriç, Nevin (Ayşe Hümeysra Ökten ile söyleşi), *Dindar Bir Doktor Hanım*, 1. Bs, İstanbul, Timaş Yayınları 2011.
- Mermutlu, Bedri, “İmam-Hatiplerin Seküler Çıkmazı” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul Ağustos-Ekim 2008, S. 38.
- Mısıroğlu, Kadir, (Celal Hoca'nın talebesi), “Mahmud Celaleddin Ökten” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 26.06.2014.
- Mısıroğlu, Kadir, *Geçmiş Günün Elerken-I*, 1. Bs, İstanbul, Sebül Yayınevi, 1993.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *II. Maarif Şûrası (15-21 Şubat 1943)*, İstanbul 1991.
- Nomer, Kemaleddin “Celâl Hoca”, Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.
- Okay, Orhan (Celal Hoca'nın talebesi), “Mahmud Celaleddin Ökten” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 06.06.2014.
- Öcal, Mustafa, *İmam-Hatip Liseleri ve İlk Öğretim Okulları*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1994.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 1. Bs, Düşünce Kitabevi yayınları, İstanbul, 2011.
- Öcal, Mustafa, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat I-III*, 1. Bs, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008.
- Ökten, Ayşe Hümeysra (Celal Hoca'nın kızı), “Mahmud Celaleddin Ökten” *Konulu Görüşme*, İstanbul, 09.05.2015.

- Ökten, Sadettin (Celal Hoca'nın oğlu), "*Mahmud Celaleddin Ökten*" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 27.05.2015.
- Özdamar, Mustafa, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul, Şule Yayınları, 1996.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara, 1966.
- Sarı, Mehmet Ali (Celal Hoca'nın talebesi), "*Mahmud Celaleddin Ökten*" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 16.01.2015.
- Soydances, Cevdet, "Gençliği", Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.
- Şevket, Şakir, *Trabzon Tarihi*, İstanbul 1294,
- Tâhirü-l-Mevlevî (Tahir Olgun), *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yay. İstanbul 1991.
- Tapper, Richard, *Çağdaş Türkiye'de İslam*, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1993.
- TBMM, *Tutanak Dergisi* C. 3, Ankara 1946.
- Tokak, Harun, "Yedi Kandilli Süreyya" *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.11.2010.
- Tokak, Harun, "Oralarda Bizi Bekleyenler Var" *Yeni Şafak Gazetesi*, 17.06.2012.
- Toker, Metin, "Dünyanın En İhtiyar Talebesi İstanbul'da", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1949.
- Topaloğlu, Bekir (Celal Hoca'nın talebesi), "*Mahmud Celaleddin Ökten*" *Konulu Görüşme*, İstanbul, 06.07.2014.
- Topaloğlu, Bekir, *Asım'ın Neslinden İmam-Hatip Nesline Mehmet Akif'ten Celal Hoca'ya Panel*, 05.11.2014.
- Topçu, Nurettin "İlmî ve Ahlâkî Şahsiyeti", Ali Fuad Başgil ve dğr, *Celal Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1962 içinde.
- Topçu Nurettin, (hızl. Ezel Erverdi-İsmail Kara), *İslam ve İnsan*

- Mevlana ve Tasavvuf*, 3. Bs, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988.
Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1316/1898.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1966.
- Yavuz, Hulusi (hızl), *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.
- Yeprem, M. Saim (Celal Hoca’nın talebesi), “Mahmud Celaleddin Ökten” Konulu Görüşme, İstanbul, 28.04.2015.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Bir Neslin Öncüsü Celal Hoca*, 9. Basım, İstanbul, Hat Yayınevi, 2013.
- Zihni, Mehmet, *el-Muktedab Mine'l-Müntehab Fî Ta’lîm-i Lügati'l-Arab*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304.